Van *abacc* tot *tamasc*: een vergelijkend onderzoek tussen verschillende Oud- en Middelierse termen voor 'dwerg'

Savitri van der Velden (3687694)

Masterthesis

April 2014

Middeleeuwen en Renaissance Studies

Universiteit Utrecht

Begeleider: Ranke de Vries

Inhoud

Plagiaatverklaring 3
Gebruikte afkortingen 4
Inleiding 5
Theoretisch en Methodologisch kader 7
Primaire termen 9
1a: *Abacc* 9
1b: *Arcachán* 18
1c: *Luchorp* 19
1d: *Ricle(a)n* 23
1e: *Tamasc* 24
Secundaire termen 26
2a: *Abcán* 26
2b: *Gerr* 30
2c: *Leinbín* 32
2d: *Nán* 33
Andere dwergen en termen voor dwerg 34
3a: Fer Fí (Fer Í/hÍ) 34
3b: *Corr* 35
3c: *Eistrechta* 36
Datering 37
Chronologisch overzicht per term 43
Chronologisch overzicht per eeuw 44
De moderne Ierse *leprechaun* 46
Conclusie 47
Bibliografie 50

Plagiaatverklaring

Hierbij verklaar ik, Savitri van der Velden, student van de Universiteit Utrecht, opleiding Middeleeuwen en Renaissance Studies, bij het schrijven van mijn scriptie met als titel 'Van *abacc* tot *tamasc*: een vergelijkend onderzoek tussen verschillende Oud- en Middelierse termen voor 'dwerg' geen plagiaat te hebben gepleegd en dat de scriptie het resultaat is van mijn eigen werk en verwoord is in mijn eigen woorden, behoudens citaten. Daar waar mijn scriptie gebaseerd is op informatie dan wel ideeën van een ander zal ik die ander recht doen door naar diens geraadpleegde werk te verwijzen. Tevens verklaar ik dat ik te allen tijde verantwoordelijk blijf voor het bovenstaande.

Naam: Savitri van der Velden Datum: 18-04-2014

Gebruikte afkortingen

AU	William, M. en B. Mac Carthy (ed.), *Annals of Ulster* 4 vols. (Dublin 1887-1901).
Corm.	O'Donovan, John en Withley Stokes (ed.), *Sanas Cormaic: Cormac's Glossary* (Calcutta 1868).
DIL	Quin, E. G. (red), *Dictionary of the Irish language: Based mainly on Old and Middle Irish materials* (Dublin 1983).
Laws	Hancock, W. Neilson, et al. (red.), *Ancient Laws of Ireland* 6 vols. (Londen etc. 1865).
Lism. L.	Stokes, Withley, *Lives of Saints from the Book of Lismore* (Oxford 1890).
LU	Best, R.I. en Bergin, Osborn (eds.), *Lebor na hUidre: Book of the Dun Cow* (Dublin 1929).
Metr. Dinds.	Gwynn, Edward, *The Metrical Dindsenchas* 5 vols. (Dublin 1903-35).
O'Mulc.	Stokes, Whitley en Kuno Meyer, ´O´Mulconry´s Glossary´, in *Archiv für Celtische Lexokographie* (Londen 1900) 232-324.
SG	O'Grady, Standish H. (ed.), *Silva Gadelica* 2 vols. Ierse tekst (Ir.) en vertaling (Tran.) (Londen 1892).
Todd. Nenn.	Todd, James Henthorn (ed.), *Leabhar breathnach annso si: the Irish version of the Historia Britonum of Nennius* (Dublin 1848).

Inleiding

De vroege Ierse verhalen staan vol met verwijzingen naar vreemde en bovennatuurlijke wezens. Reuzen, elven, spoken en anderen spelen een rol in de Ierse literatuur. Een van de wezens die af en toe opduiken zijn dwergen. Wellicht dat men bij de Ierse dwerg al snel aan een *leprechaun*, een klein mannetje in een groen pak denkt met een klavertje vier. Misschien dat hij zelfs schoenmaker is of een pot goud aan het einde van de regenboog heeft verstopt. Maar dit is niet de dwerg zoals deze oorspronkelijk in de Ierse verhalen voorkomt. Hoe zag deze vroegere dwerg eruit en wat waren zijn kenmerken? Aan de hand van de verschillende Oud- en Middelierse termen voor 'dwerg' wil ik in dit onderzoek de precieze betekenis van de woorden voor 'dwerg' gaan onderzoeken. Er zijn verschillende termen voor 'dwerg' in het woordenboek te vinden. Hebben deze termen eenzelfde betekenis of zijn er wellicht verschillen te vinden? Het is aannemelijk dat er verschil tussen de termen is, want waarom zouden er anders verschillende termen bestaan? Door te onderzoeken of de termen voor 'dwerg' verschillen of overeenkomsten vertonen, hoop ik een beter inzicht te krijgen in de precieze betekenis van de verschillende termen. Daarnaast wil ik proberen te onderzoeken of de betekenis van de termen door de tijd heen verandert.

Ik wil dit onderzoek uitvoeren omdat het voor het begrip van teksten belangrijk is om te weten of er een verschil is tussen de termen die vertaald worden met 'dwerg'. Dit is vooral van belang voor mensen die geen of weinig kennis van de Ierse taal bezitten en hierdoor afhankelijk zijn van vertalingen. Als de vertalingen niet specifiek genoeg zijn, kan een vertekend beeld van de werkelijkheid ontstaan. Het doel van dit onderzoek is dan ook te proberen dit te voorkomen. Een goede vertaling voor bepaalde termen vinden, kan een hele uitdaging zijn, aangezien niet elke taal een vervangend woord heeft voor elk woord in een andere taal. In dit onderzoek heb ik ervoor gekozen sommige Ierse of Engelse termen te laten staan, omdat er geen duidelijke Nederlandse vertaling van beschikbaar is.

Er is al eerder onderzoek gedaan naar enkele termen voor 'dwerg' in de Ierse literatuur. Recentelijk heeft Jacopo Bisagni een artikel geschreven over de *leprechaun*.[1] Vanwege het uitgebreide onderzoek dat Bisagni al heeft gedaan, zal de term *luchorp* (die later verandert in *leprechaun*) kort besproken worden en zal er verder worden verwezen naar het artikel van Bisagni. Simon Rodway heeft een artikel geschreven over de oorsprong van de Ierse *leprechaun*, maar hij bespreekt in zijn artikel nauwelijks de verschillende Ierse termen voor dwerg.[2]

Daarnaast is er onderzoek gedaan naar de dwerg in Keltische verhalen, maar dit betreft vooral de dwerg in de Welshe Arthurromans.[3] De Welshe *affanc*, die overeenkomsten vertoont met de Ierse *abacc*, wordt onder andere besproken in een artikel van Antone Minard.[4] Voor een vergelijkend onderzoek tussen Europese dwergen, raad ik een ieder aan het werk van Ó Giolláin te lezen.[5] Hoewel er dus al het een en ander over de Ierse dwerg is geschreven, ontbreekt er nog een overkoepeld onderzoek waarin alle Ierse termen zijn opgenomen. Alleen door alle termen samen te bespreken, kunnen alle verschillen en overeenkomsten duidelijk in beeld worden gebracht, waardoor een nuancering in de vertaling van de termen kan ontstaan.

Dit onderzoek is semantisch van aard, omdat ik onderzoek ga doen naar de betekenis van de Oud- en Middelierse termen voor 'dwerg'. Ik ga kijken of de verschillende termen, die allemaal met 'dwerg'

[1] Bisagni 2012: 47-84.
[2] Rodway 2010: 1-17.
[3] Zie bijvoorbeeld Harward 1958.
[4] Minard 2007.
[5] Ó Giolláin 1984: 75-150.

worden vertaald, dezelfde betekenis hebben of niet. Hierbij zal ik diachroom onderzoek doen, om te kijken of de betekenis van de term door de tijd heen verandert.

De hoofdvraag voor dit onderzoek is: Kunnen de vroege Ierse termen die typisch vertaald worden met 'dwerg' nader gedefinieerd worden, en is er sprake van een betekenisverandering van deze termen door de tijd heen? De deelvragen die hierbij aan bod zullen komen, zijn als volgt:

1. Welke Oud- en Middelierse termen voor 'dwerg' zijn er?
2. Wat is de etymologische betekenis van de termen?
3. In welke teksten komen de termen voor en wat kan hieruit worden opgemaakt?
4. Welke betekenis lijkt een term te hebben?
5. Is het gebruik van een term afhankelijk van een tijdsperiode of plaats? Oftewel, is er sprake van een betekenisverandering?

De vijfde deelvraag is waarschijnlijk lastig te beantwoorden, omdat het vaak niet duidelijk is wanneer een term voor het eerst gebruikt is. Waar het mogelijk is, heb ik per werk aangegeven wanneer het is geschreven, door wie en waar. Dit onderzoek zal zich alleen bezig houden met de periode van de zevende tot ongeveer aan de zeventiende eeuw. De moderne tijd zal niet aan bod komen. Verder onderzoek naar de chronologische betekenisverandering van de verschillende termen is gewenst, omdat dit onderzoek niet alle antwoorden kan geven. Daarnaast beperkt dit onderzoek zich tot de Ierse termen voor 'dwerg', terwijl het interessant zou zijn om deze te vergelijken met andere Keltische termen voor 'dwerg'.

Dit onderzoek zal beginnen met een theoretisch en methodologisch kader, om uit te leggen hoe het onderzoek in zijn werk zal gaan. Vervolgens zullen de verschillende termen stuk voor stuk besproken worden. Deze zullen in alfabetische volgorde staan, omdat dit gemakkelijk leest. Waar mogelijk zijn de Ierse termen voor 'dwerg' dikgedrukt aangegeven, evenals de vertaling voor de termen, voor een duidelijk overzicht. Omdat enkele werken vaak geciteerd of aangehaald zullen worden, is hiervoor een lijst met gebruikte afkortingen ingevoegd. In deze lijst staat precies vermeld welke editie van het werk voor dit onderzoek gebruikt is. Aan het einde van elk citaat volgt een voetnoot met daarin de juiste paginanummers.

Theoretisch en Methodologisch kader

Zoals al in de inleiding werd aangegeven, is dit een semantisch onderzoek. Vanuit het Ierse woordenboek, de literaire teksten en de vertalingen hiervan zal gekeken worden naar de betekenis van de verschillende termen voor 'dwerg'. Het voornaamste werk dat hierbij gebruikt zal worden, is de compacte uitgave van de *Dictionary of Irish Language*[6] (hierna DIL) omdat de termen hierin worden genoemd, met een betekenis en voorbeelden uit werken waarin de term voorkomt.
Daarnaast is gebruik gemaakt van verschillende literaire werken waarin een Ierse term voor dwerg genoemd wordt of een 'dwerg' in de vertaling van het werk voorkomt. In gevallen waarin werken niet in de bibliotheek van de Universiteit Utrecht aanwezig waren, is er gebruik gemaakt van het project CELT van University College Cork. Dit project heeft vele werken online gezet, waardoor een vollediger onderzoek mogelijk is. De teksten zijn te vinden op http://www.ucc.ie/celt/publishd.html. In de voetnoot is te vinden om welk werk het gaat en of het om een werk van CELT gaat of niet. Het project heeft ook een zoekfunctie waarmee de term 'dwerg' is onderzocht om zo werken te vinden waarin de term voorkomt. Sommige werken waarvan de copyright is vervallen, kunnen via https://archive.org/ gevonden worden. Ook dit zal in de voetnoot worden aangegeven. Voor de volledigheid van de Ierse glossaria is gebruik gemaakt van de website http://www.asnc.cam.ac.uk/irishglossaries/ waar de belangrijkste glossaria online te vinden zijn. Hierbij is gebruikt gemaakt van de zoekfunctie om werken te vinden waarin een term voorkwam. Er staat niet specifiek vermeldt of een werk via deze zoekfunctie is gevonden.
Het boek *A Dictionary of Celtic Mythology* van James MacKillop is online te vinden. Dit boek is gebruikt om sommige specifieke karakters te beschrijven. Hier zijn geen paginanummers aanwezig. In plaats daarvan wordt in de voetnoot de zoekterm genoemd, zodat de lezer dit kan nazoeken. Voor het hoofdstuk 'datering' is mede gebruik gemaakt van de zoekfunctie: http://vanhamel.nl/wiki/Special:RunQuery/Search_texts, op de website van de stichting A. G. van Hamel. In deze database zijn vele verwijzingen naar verhaaltitels met achtergrondinformatie, verwijzingen naar edities en secundaire literatuur opgenomen, wat het zoeken naar de datering van teksten aanzienlijk vergemakkelijkt.

Ten eerste is achterhaald welke verschillende termen voor het woord 'dwerg' in de DIL voorkomen: *abacc (abhac), abcán, arcachán, gerr, leinbín, luchorp, nán, riclean, tamasc*. Vervolgens zijn de termen ingedeeld in primaire en secundaire termen. De primaire termen zijn woorden die letterlijk met 'dwerg' vertaald worden. De secundaire termen zijn woorden die niet direct met 'dwerg' worden vertaald, maar wel iets met dwergen te maken lijken te hebben. De secundaire termen bevatten ook verkleinwoorden. Deze stammen af van een primaire term en zijn eenvoudiger uit te werken omdat het om een 'verkleinende' versie gaat. Het belang van dit onderscheid tussen primaire en secundaire termen is de mate waarin ze met een 'dwerg' verbonden zijn.
Op basis van de voorafgaande criteria heb ik de volgende lijsten opgesteld:

<u>Primaire termen</u>
Abacc: dwarf
Arcachán: dwarf
Luchorp: dwarf
Riclean: dwarf
Tamasc: dwarf

<u>Secundaire termen</u>
Abcán: little dwarf (afkomstig van *abacc* + verkleinwoord *-án*)
Gerr: short, a short time (lijkt in combinatie met personennamen ook als 'dwarf' vertaald te worden)
Leinbín: little child, of a dwarf (bezit)

[6] Quin 1983.

Nán: small, dwarfish?, a dwarf

Elk van deze termen zal in dit onderzoek nader besproken worden. Dit gebeurt per klasse in alfabetische volgorde.
Het onderzoek zal als volgt plaatsvinden: ten eerste zal naar de (etymologische) betekenis van de termen worden gekeken. Het etymologisch onderzoek zal worden uitgevoerd met behulp van moderne etymologische woordenboeken, zoals *Lexique Étymologique de l'Irlaindais* van Vendryes,[7] en middeleeuwse glossaria over Ierse woorden, waaronder O'Mulconry's Glossary (O'Mulc.)[8] en Cormac's Glossary (Corm.).[9] Glossaria zijn verklarende woordenlijsten, opgesteld in het middeleeuwse Ierland, waarbij de betekenis van woorden verklaard wordt door verschillende onderdelen van deze woorden te interpreteren.[10]
Vervolgens zullen aan de hand van de DIL de werken worden opgezocht waarin de termen voorkomen. Aan de hand van de context waarin de term voorkomt, hoop ik meer informatie te kunnen vinden over wat voor soort 'dwerg' het precies is. Zo zullen de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende termen naar voren komen.
Voor de volledigheid is ook gebruik gemaakt van de *Motif-index of early Irish Literature* door Tom Peete Cross.[11] De belangrijkste verwijzingen uit dit werk over dwergen zijn besproken in de desbetreffende werken waarin ze voorkomen. Om die reden zal er verder niet naar dit werk verwezen worden.
Na de bespreken van de termen zal de datering van de werken waarin de termen voorkomen worden besproken. Op deze manier kunnen enige chronologische veranderingen in de betkenis van de verschillende woorden aan het licht komen. Als laatste zal er kort iets worden gezegd over de moderne *luchorp* in de vorm van de *leprechaun*.
Er zullen veel Ierse stukken tekst worden geciteerd waarin een term voorkomt. Waar mogelijk heb ik gebruik gemaakt van een reeds bestaande vertaling. Deze zal direct onder de Ierse tekst worden gegeven met een voetnoot naar het werk dat is gebruikt. In de zeldzame gevallen dat een vertaling niet voorhanden was, heb ik een eigen vertaling ingevoegd. Dit staat in de voetnoot aangegeven.

[7] Vendryes 1959.
[8] Stokes 1900 Londen.
[9] O'Donovan 1868.
[10] Deze interpretaties komen vaak niet overeen met de juiste etymologische afkomst van het woord; het woord bratán, 'zalm', wordt bijvoorbeeld in Corm. uitgelegd als bestaande uit bir-fud-én, 'vogel door het water' (let. water-door-vogel). De belangrijkste glossaria zijn opgenomen in de Early Irish Glossaries Database: http://www.asnc.cam.ac.uk/irishglossaries/.
[11] Cross 1952.

Primaire termen

1a: *Abacc*

1. Betekenis

Allereerst zal de betekenis van *abacc* worden besproken aan de hand van woordenboeken, glossaria en andere werken waarin de term *abacc* wordt uitgelegd. Eerst zullen er een aantal citaten worden gegeven die daarna besproken zullen worden. Sommige citaten zullen in eerste instantie niets met dwergen te maken lijken te hebben, maar zijn van belang om de term goed te kunnen bespreken.

DIL:

> ***abacc*** o, m. **dwarf**. In native glossaries derived from 1 *ab* (cf. We. *afanc* beaver), but the exx. do not support the meaning castor 'bever'. [12]

Lexique Étymologique de l'Irlandais Ancien door Vendryes:

> **abac**, m. <castor> et surtout <nain>, Désignait sans doute à l'origine un esprit des eaux, un être aquatique et par suite semble tiré du nom de l'eau, *ab*. Le moyen gallois en a l'équivalent sous la forme *afanc* (aussi *addanc*) désignant un monstre aquatique: *addanc llynn*.[13]
>
> ***abac***, m. <**bever**> en vooral <**dwerg**>. Waarschijnlijk oorspronkelijk een watergeest of water wezen. Lijkt te zijn afgeleid van de naam voor water *ab*. Het Welsh heeft een equivalent in de vorm *afanc* (ook *addanc*), waarmee een watermonster wordt aangeduid (*addanc llynn*).[14]

Corm.:

> ***Abac*** i.e. ab a band 7 bac beg. Be bis inaibnib é. No becc a á .i. a aired.[15]
>
> '[*ab*] River and [*bac*] small. A small thing which is in rivers it is. Or small its *á*, i.e. its height.'[16]

O´Mulc.:

> 1. **abacc** (gl. nanus), idg. *abakko-s*: Mid. Cymr. *avac*, now *afag*, idg. *abako-s*.
> 2. **abacc** ***some small animal living in rivers***, *afanc* 'beaver', Idg. *abhanko-s*. [17]

Lism. L.:

> ***abac,*** s. m. **dwarf**, gen. *abuic*, now written *abhaic*. See quotation under *luchrupan*. Another *abac*, cogn. with W. *afangc*, 'Castor, fiber, Angelice a bever', seems to be in the gloss *abacc* .i. bec abae, ar is a n-aibnib bit.[18]
>
> *abacc* that is 'small one of the river', for it is in rivers they are'[19]

---

[12] Quin 1983 : 1.
[13] Vendryes 1959: A-5.
[14] Vendryes 1959: A-5. Eigen vertaling.
[15] O'Donovan 1868: 13.
[16] O'Donovan 1868: 13.
[17] Stokes 1900 Londen: 275.
[18] Stokes 1890: 383.
[19] Bisagni 2012: 81.

‘Varia’ door Eric P. Hamp in *Études Celtiques* 24:[20]

> Early Irish ***abac(c)***= Welsh *afanc* must surely be Celtic **abnko-*, and this at bottom is an adjective of appurtenance (nominalized) **abn-ko-* derived from the stem **abon-* ‘river’ in the correct zero-grade state. All the attested senses therefore are adequately accounted for by starting from the meaning ‘**the riverine**’ → ‘**the aquatic**’.[21]

Uit bovenstaande citaten kan het volgende worden geconcludeerd. De term heeft in eerste instantie iets met water, specifiek met een rivier, te maken en daarna pas met dwerg. De connectie met water wordt duidelijk uit de etymologie van het woord *abacc*, dat door verschillende middeleeuwse glossators en moderne onderzoekers wordt terug gevoerd op **ab-* dat ‘rivier’ betekent. Bisagni stelt dat de oorspronkelijke betekenis van *abacc* wellicht iets als ‘rivier-, water- (wezen)’ zou kunnen betekenen.[22] Om wat voor wezen het gaat, wordt niet duidelijk.
Er is een connectie met het Welshe *afanc*, dat aan de Ierse term verwant lijkt te zijn. De Welshe term lijkt een duidelijk gespecificeerd waterdier (bever, krokodil) aan te duiden. Koch voegt hier aan toe dat de dubbele betekenis van *afanc* een natuurlijke verbreding van de basis etymologie (‘rivier-bewoner’) van het woord kan zijn.[23] Dit zou verklaren waarom de *abacc* in dit vroege stadium iets ‘visserigs’ lijkt te hebben, dat in de vertaling ‘dwerg’ compleet verdwenen lijkt te zijn.
Minard stelt in zijn artikel ‘Colorful Monsters’ dat de *abacc* een monster is, maar dat er een semantisch gat zit tussen ‘dwerg’ en ‘monster’. Hij verklaart dit gat door een scheiding tussen menselijke en niet menselijke vormen, waarbij de *abacc* (en de *afanc*) zowel een menselijke als een monsterlijke betekenis heeft, oftewel een mens met monsterlijke krachten.[24] De monsterlijke kant van de *abacc* komt in bovenstaande citaten niet aan bod, maar in de literatuur wel.
In Lism. L. heeft de term een connectie met *luchorp*, maar deze connectie komt in de andere werken niet naar voren. De verbinding van de *abacc* met de *luchorp* komt in de literatuur wel aan bod. De connectie van *abacc* met water wordt ook in de literatuur duidelijk. In het volgende hoofdstuk zullen een aantal verhalen worden besproken waarin de *abacc* een rol speelt.

2. Literatuur

Het bekendste, en waarschijnlijk een van de vroegste (achtste eeuw), Ierse verhaal waarin de *abacc* voorkomt, is *Echtra Fergus maic Léti* ‘De Sage van Fergus zoon van Léti’.[25] Dit lijkt tevens een van de weinige Ierse verhaal te zijn waarin de *abacc* duidelijk naar voren komt. In dit verhaal wordt koning Fergus bijna door dwergen ontvoerd als hij op het strand in slaap valt. Hij wordt echter op tijd wakker om zijn ontvoerders gevangen te nemen en eist een beloning in ruil voor hun vrijlating. Van de dwergen krijgt hij vervolgens de mogelijkheid om onder water te reizen in elk meer in het land, behalve één meer dat in zijn eigen koninkrijk ligt. Later in het verhaal verbreekt Fergus dit verbod en gaat toch onder water in het verboden meer. Deze actie zal uiteindelijk tot zijn dood leiden. Hieronder volgen twee passages uit het verhaal met vertaling, uitgegeven door Binchy.[26]

> § 4. *Dogeni fergus ogcoru' tarsa nericso 7 luid doa tir 7 bir[t] a cumail lais i foghnum. IN tan ronainic fergus a methus luid docum mara sechis 7 a ara muena a ainm. contuilsit and for bru in mara. dolota(ta)r* ***lucorpain*** *dond rig conidmbert[at]ar asa carpat 7 bertatar a claidem nuad i tosach. runucsat iarum co rainic a muir(e) conidfor-cualae o rancatar a cosa a muir.*

[20] Hamp 1988.
[21] Hamp 1988 : 185 XXVL.
[22] Bisagni 2012: 66.
[23] Koch 2006: 19.
[24] Minard 2007: 128-129.
[25] Binchy 1952: 33-48.
[26] Binchy 1952.

*dofiuchtradar la sodain 7 argab triar dib fer cechtar a da la(i)m 7 araile fora bruinnib. anmain i nanmain .i. anacal. tartar mu tri drindro(i)sc .i. roga ol fergus. rodbia ol int **abac** acht ni bes ecmacht dun. atgege fergus fair didiu eolas fobarta fo muirib 7 lindaib 7 lochaib. rotbia ar int **abacc** acht aen ar[a]cuillimm airiut loch rudrige fil ad crich ni dechais fai. Dobertatar didiu in **lucuirp** luibe dosom ina cluasa(ib) 7 imtiged leo [p. 364b] fo muirib.*[27]

§ 4. In consideration of this mulct Fergus concluded full peace and went to his own land, bringing with him his bondmaid into servitude. When he had reached his domain' he went on to the sea accompanied by his charioteer, whose name was Muena. There they fell asleep on the sea coast. **Sprites** came to the king and bore him out of his chariot, having first deprived him of his sword. They then carried him as far as the sea, and when his feet touched the sea he became aware of it. At this point he awoke and caught hold of three of them, one in each hand and one on his breasts. 'Life for life!' [said the chief dwarf]. 'Let my three wishes be granted to me' said Fergus. 'Thou shalt have anything that is not beyond our power', said the **dwarf**. So Fergus chose to ask from him a charm for passing under seas and pools and lakes. 'Thou shalt have it,' said the **dwarf**, 'save one that I bar to thee: thou shalt not go under Loch Rudraige which is in thy own territory.' Then the **sprites** gave him herbs [to put] in his ears, and he used to travel about with them underseas.[28]

§ 5. *asberat araile iss int **abac** dorat(a) a brat do 7 atcortad fergus ima cenn 7 fo(r)bered muire 7 uisce samlaid. iss esside **abac** dide a cichesom fergusa 7 gaba(i)s a gruaide i nnairide a anacuil. ISbert fergus cid ara ndenesiu sin. ni anse ar int **abacc** fir fer linne in so. is de ata inniu gabail ciche fer 7 a ngruaide (Asberad araile dochuaid ogma lais gillae fergusa dia roscar fria coin 7rl) do chuinnche anacail 7 do denum fir dia inchaib 7rl-a.*[29]

§ 5. Some say that the **dwarf** gave him his cloak and Fergus used to wind (?)' it about his head, and in this way used to pass under seas and water. This was the **dwarf** who sucked his, Fergus's, breasts and caught hold of his cheek as a token of [asking] quarter from him. 'Why dost thou do that ?' said Fergus. 'That,' said the **dwarf**, 'is [one of the rules of] fair combat with us. Hence comes today [the custom of] taking hold of men's breasts and cheeks for the purpose of seeking quarter and making appeal (?) to their honour, etc.

Het eerste wat opvalt in de Ierse tekst is dat er twee verschillende termen voor 'dwerg' worden gebruikt: *abacc* en *luchorp*. Binchy maakt in zijn vertaling onderscheid door *abacc* te vertalen met 'dwerg' en *luchorp* met 'geesten'. In de tekst zelf wordt het echter duidelijk dat het steeds om dezelfde wezens gaat. Fergus neemt de wezens gevangen en diezelfde wezens geven Fergus de macht om onder water te reizen. Het lijkt erop alsof de twee termen door elkaar heen gebruikt kunnen worden en hetzelfde betekenen. Dit roept echter de vraag op waarom er twee verschillende termen worden gebruikt als ze hetzelfde betekenen. Binchy merkt op dat de verwijzing in deze tekst naar *luchorp* een van de vroegste verwijzingen is.[30] Daarbij betwijfelt hij dat de *luchorp* oorspronkelijk een watergeest is geweest, maar heeft hij voor die vertaling gekozen omdat deze het beste binnen de context past. [31] De etymologie van *abacc* heeft met water te maken, maar de etymologie van *luchorp* lijkt niets met water te maken te hebben. Dit zal duidelijk gemaakt worden wanneer deze term besproken wordt. Een variante lezing van dit verhaal, uit Laws, vertaalt de term *abacc* met 'fee'.[32] Wellicht dat voor deze vertaling is gekozen om duidelijk te maken dat het hier om

[27] Binchy 1952: 36-37.
[28] Binchy 1952: 41.
[29] Binchy 1952: 38
[30] Binchy 1952: 41, n. 2.
[31] Binchy 1952: 41, n. 2.
[32] Hancock 1865 vol. 1: 73.

een bovennatuurlijk wezen en niet om een gewoon mens gaat. Wat de precieze betekenis ook moge zijn, het is duidelijk dat elke vertaler een eigen interpretatie heeft en dat *abacc* verschillende betekenissen heeft. Het lijkt erop dat de oorspronkelijke betekenis van de term is zoek geraakt en dat vertalers hun best doen om dit gat aan kennis op te vangen.
De magische schatten van de *abacc* in deze tekst zullen onder het kopje 'bezittingen' worden besproken.

De *abacc* en de *luchorp* worden in een ander verhaal ook naast elkaar genoemd. In *Betha Brenainn* uit Lism. L. komen Bran en zijn mannen een haven binnen die iets met dwergen te maken lijkt te hebben.

> *Iar bhfacbáil immorro dhoibhsium an inuidh-sin adconncatar talmain mbic nderoil. Iar ngabail doibh phuirt annsin líntar in port forru do dem-naibh i ndealbhuibh **abhac** 7 **luchrapan**, 7 a ngnuisi comdhubh fria gual.*[33]
>
> Now after they had left that place they beheld a little insignificant land. After they had taken harbour there, the harbour filled with devils in the shape of **dwarfs** and **pigmies**, with their faces as black as coal.[34]

Hoewel hier twee verschillende termen voor 'dwerg' worden gebruikt, wordt het niet duidelijk waar dit verschil in zit. Wel wordt gezegd dat ze beide een gezicht hebben dat zo zwart als kool is. De toevoeging van de duivels lijkt een Christelijke toevoeging te zijn, aangezien de oude Ierse verhalen hier geen melding van maken. Duivels zijn de ultieme vorm van kwaadaardige wezens en het feit dat de *abacc* en de *luchorp* als 'duivels' worden gezien, lijkt erop te wijzen dat deze wezens zeer kwaadaardig zijn. Plummer merkt op dat de *luchorpáin* worden gezien als de afstammelingen van de kinderen van Seth en Cain of de nakomelingen van Ham.[35] Beide zijn figuren uit de Bijbel, waardoor een Christelijke invloed op het verhaal goed mogelijk lijkt te zijn. Over de oorsprong van de *luchorp* zal meer worden verteld in het hoofdstuk over de *luchorp*.
Minard trekt een andere conclusie: hij stelt dat de kleur zwart al van ouds af aan wordt geassocieerd met geesten en bovennatuurlijke wezens in Europese tradities.[36] De kleur wordt ook geassocieerd met de dood en in het geval van de kleur zwart is dus niet per definitie sprake van een Christelijke invloed op het verhaal. In de tekst zegt Bran tegen zijn mannen dat ze beter niet kunnen aanmeren, tenzij ze met duivels willen vechten en er bloed zal vloeien. Ze blijven zeven dagen en nachten in de haven liggen, waarna ze hun anker moeten achterlaten om verder te kunnen varen.[37] Dat de mannen het land niet kunnen betreden zonder bloed te laten vloeien, sluit goed aan bij de associatie van de kleur zwart met de dood.
Het is duidelijk dat de *abacc* en de *luchorp* in deze tekst als bovennatuurlijke, kwaadaardige wezens worden neergezet.

In de Metr. Dinds. van Tara, 'Temair III', wordt iets gezegd over de *abacc*. In dit verhaal wordt de heuvel Tara beschreven aan de hand van gebeurtenissen die er hebben plaats gevonden, personen die er zijn geweest en locaties die zich daar bevinden. Een van de locaties die wordt besproken, is het 'Graf van de Dwerg'.

> *Doluid in t-**abac**, trúag dó,*
> *do etargaire etorro,*

[33] Stokes 1890: 112.
[34] Stokes 1890: 258.
[35] Plummer 1922 vol. 2: 332-333.
[36] Minard 2007: 125, 130.
[37] Stokes 1890: 112, 258.

*co romarbsat in **abacc***
fo a cossaib iar crín-amarc.

*Ó lecht ind **abaic**-sin síar*
Mael, Bloc, Bluicne, borb a cíall,
forru atáit na tri clocha
dusfarlaicc Mál mór-Macha.[38]

The **dwarf** came, to his sorrow,
to interpose between them,
so they killed the **dwarf**
under their feet, through their dimness of sight.

Westward from the Grave of this **dwarf**
are Mael, Bloc, and Bluicne – foolish their wisdom!
over them are the three stones
that the Prince of great Macha flung.[39]

Wat de rol van de *abacc* in voorgaande passage is, wordt niet geheel duidelijk. De context van de passage helpt hier ook niet bij, aangezien de tekst steeds weer over een nieuwe gebeurtenis of een andere persoon lijkt te gaan. Het zier er naar uit dat de *abacc* tussen twee (of meer) strijdende partijen probeert te komen, wellicht om hen tot vrede te brengen. De *abacc* lijkt het te berouwen dat hij tussenbeide moet komen, misschien omdat hij weet dat het slecht met hem zal aflopen. De *abacc* wordt gedood 'onder hun voeten'. Letterlijk zou dit kunnen betekenen dat de dwerg is gedood doordat hij onder hun voeten kwam. Dit impliceert dat de *abacc* zo klein is dat hij sterft als hij onder iemands voeten komt of dat hij gemakkelijk onder de voet wordt gelopen. Het zou hier echter ook om een figuurlijke betekenis kunnen gaan, die iets te maken heeft met het graf van de dwerg dat genoemd wordt. Wellicht dat dit graf onder hun voeten ligt en aangezien de *abacc* in het graf begraven lijkt te zijn, ligt de dwerg onder hun voeten. Het feit dat het gaat over 'slecht zicht' lijkt de eerste mogelijkheid te suggereren, vooral in combinatie met de kleine gestalte van de *abacc* uit het verhaal over Fergus. Over een graf van de dwerg zal later in dit hoofdstuk nog meer gezegd worden.

Nu zullen een aantal dwergen worden besproken die duidelijk bij naam worden genoemd, evenals personen die worden aangeduid met 'dwerg'.

3. Specifieke *abacc*

Een van de karakter in de Ierse literatuur die duidelijk een *abacc* is en over wie meer verteld kan worden, is de dwerg Cnú Deróil 'kleine noot'. Dit karakter komt voor in het verhaal *Acallam na Senórach* 'Het gesprek van de oude mannen', waarvan meerdere versies bestaan. Hier is de vertaling van Dooley en Roe gekozen, omdat deze de meest letterlijke is.

***Abac** do fuair Fionn ferda. do bí d'febus a mhebra*
gach a cluinedh tiar is tair. do bíodh aige do mebair
Cnú deróil a ainm in fhir. i nEirinn nír anaithnid[40]

'The dwarf that Finn discovered, so fine was his memory,
That all he heard from west to east, was instantly retained.
Cnú Deróil the fellow's name, famous in all Ireland;

[38] Gwynn 1903 vol. 1: 18.
[39] Gwynn 1903 vol. 1: 19.
[40] O'Grady 1892 Ir.: 108.

> Clever musician, dear child, "Nutlet" little Cnú.[41]

Hierin wordt duidelijk gezegd dat Cnú Deróil een *abacc* is. Hij wordt de dwerg van Finn genoemd en zou niet onbekend zijn in Ierland. Het verhaal over Cnú Deróil gaat verder en beschrijft niet alleen zijn uiterlijk, maar ook hoe hij aan een vrouw komt. Alleen de gedeeltes die voor belang zijn voor dit onderzoek worden geciteerd.

> 'Were there musicians with the *Fían*?'[42] 'Of course, said Caílte, 'the very musician who was the finest in Ireland and in Scotland.' 'What was his name?' asked Patrick. 'Cnú Deróil "the Little",' said Caílte. 'Where did you find him?' asked Patrick. 'Between the Mounds of Clíu and the *Síd* of the Fair Women in the south,' said Caílte. 'What did he look like?' asked Patrick. 'He himself was four hands-widths of Finn in height, and the instrument that he played was three hands long, [...] The chieftain [Finn] looked about and saw on the grass nearby a tiny man, with long, light-blond hair coming down to his bottom, playing wonderful music on his harp. [...] Caílte then recited this poem: [...] clever musician, little child, [...] we were lulled by the music, so tremulous yet so glorious [...] The *Fían's* five musicians were brought to him together; to learn that fairy sound, tunefully from Cnú [...] his little man had no wife, the brave lad had no liking for the big stout women.[43]

Na deze beschrijving over Cnú Deróil wordt gesproken over de zoektocht om een vrouw voor hem te vinden. In een elvenheuvel vinden de mannen van Finn Bláthnait, een vrouw waar het volgende over wordt gezegd:

> '[...] the wife was taller than the man, dear the white-handed couple. Her stitching was the finest on earth, perfect work in silver and gold; [...] when good was in store for the *Fían*, cleverly Bláthnait revealed it; and when evil approached, the dwarf did not conceal it. [...] Three the best findings of the generous lord Finn; the great hounds of Bran and Sceolaing, fair Bláthnait and the dwarf.'[44]

In deze teksten wordt het uiterlijk van Cnú Deróil duidelijk beschreven. Hij was zo groot als vier vuisten en hij had lang blond haar. Zijn harp was drie vuisten groot en hij kon prachtig spelen, waaronder slaapmuziek. Bláthnait, de vrouw van Cnú Deróil, moet een kleine vrouw geweest zijn. Haar naam betekent 'wezel'.[45] Of ze zelf ook een soort dwerg was, is niet duidelijk. In de tekst wordt Cnú Deróil constant met de term *abacc* aangeduid, maar Bláthnait wordt of bij naam genoemd of als de vrouw van Cnú Deróil omschreven. Er is dus geen Ierse term voor 'dwerg' aan haar naam gekoppeld. Ze is groter dan Cnú Deróil, maar alsnog klein genoeg om samen met haar man onder de mantel van Finn te schuilen. Daarnaast heeft Cnú Deróil een hekel aan 'de afgrijselijke grote vrouwen', maar lijkt hij gelukkig te zijn met Bláthnait, waardoor dit geen grote lelijke vrouw kan zijn. Ook wordt er gezegd dat ze beide witte handen hadden, een teken van schoonheid. Bláthnait werd in een elvenheuvel gevonden, wat het waarschijnlijk maakt dat zij een bovennatuurlijk wezen is. Beide karakters beschikken over veel kennis. Cnú Deróil zou alles onthouden wat hij ooit heeft gehoord en hij zou goed kunnen spreken. Bláthnait zou het nieuws van goede tijden voor de *Fían* met wijsheid brengen en het slechte nieuws wordt door Cnú Deróil gebracht.

---

[41] Dooley 1999: 21.
[42] De *Fían* (*Fianna*)zijn een groep krijgers in de Ierse literatuur, onder aanvoering van Finn mac Cumhaill. Zie voor meer informatie MacKillop, zoekterm 'fianna'.
[43] Dooley 1999: 21-22.
[44] Dooley 1999: 22-23.
[45] Quin 1983: 76.

Een andere *abacc* is Áeda, een dichter en wijze man aan het hof van koning Fergus. Dit is de Fergus uit *Echtra Fergus maic Léti*. [46] Áeda is een duidelijke *abacc*: hij is zo klein dat hij op de handpalm van een volwassen man kan staan.[47] Er is eigenlijk niets over het verdere uiterlijk of de bezittingen van Áeda bekend. Net als Cnú Deróil lijkt hij over grote kennis te beschikken, gezien zijn positie aan het hof. Deze kennis komt niet terug bij de algemene *abacc* die hiervoor is besproken. Het karakter Áeda zal verder besproken worden in het hoofdstuk '*luchorp*' over de specifieke *luchorp* Iubdán.

Naast Cnú Deróil en Áeda, die duidelijk bovennatuurlijke *abaic* lijken te zijn, wordt de term *abacc* een enkele keer ook gebruikt om een normale persoon aan te duiden. In een aantal fragmenten van de Annalen van Ierland die door O'Donovan zijn geëditeerd, is een verwijzing te vinden naar Cronán de Dwerg. Het jaartal van de verwijzing staat boven het citaat aangegeven.

> Jaar 661
> *Cronán **abacc** ab Cluana mic Nóis.*[48]
> Cronan the **Dwarf**, Abbot of Cluain-mic-Nois, [died].[49]

De annalen bespreken historische gebeurtenissen en hier wordt beschreven dat Cronan de Dwerg de abt was van het klooster Clonmacnoise. Het gaat hier niet om een magisch of bovennatuurlijk wezen, helemaal niet omdat deze Cronan een abt was. In deze context kan de term *abacc* blijkbaar gebruikt worden om 'gewone' personen mee te beschrijven. Vanwege de kleine gestalte van de *abacc*, ligt het voor de hand om aan te nemen dat Cronan deze bijnaam heeft gekregen omdat hij klein van gestalte was. Deze veronderstelling wordt ondersteund door een opmerking in de Annalen van Ierland, waarin wordt verwezen naar Cronan de Dwerg, maar waar hij Cronan Bec 'Cronan de Kleine' genoemd wordt.[50]

Of het nu om een bovennatuurlijk wezen of een gewone persoon gaat, het lijkt erop dat de term *abacc* in het algemeen verbonden is met 'klein van gestalte'. Om te onderzoeken of andere Ierse annalen ook de term *abacc* voor 'dwerg' gebruiken, zijn de *Annals of Tigernach, Annals of the Four Masters, Annals of Inisfallen, Annals of Loch Cé* en de *Annála Chonnacht* bekeken.[51] In geen van deze Annalen komt een dwerg voor. De AU zullen worden besproken bij de term *gerr*.
Het volgende hoofdstuk zal gaan over bezittingen van de *abacc*.

4. Bezittingen

In het verhaal *Echtra Fergusa maic Léti* beschikken de *abacc* en de *luchorp* over magische kruiden waarmee Fergus onder water kan reizen.[52] Als alternatief wordt in §5 in het artikel van Binchy gesproken over de mantel van de *abacc* die aan Fergus gegeven wordt en waar hij vervolgens mee onder water zou kunnen reizen.[53] Wat voor voorwerp het precies ook is, de *abacc* beschikt duidelijk over magische krachten waarmee onder water kan worden gereisd zonder te verdrinken.
Dan is er nog de *abacc* Cnú Deróil, waarvan wordt gezegd dat hij een harp heeft. Cnú Deróil kan magische muziek spelen, maar of dat zijn eigen gave is of die van zijn harp is onduidelijk. Het feit dat Cnú Deróil als muzikant en dichter wordt gezien, doet vermoeden dat de *abacc* zelf geleerd heeft magische muziek te spelen en hierbij niet afhankelijk is van een specifieke harp.

---

[46] Binchy 1952: 33-48.
[47] O'Grady 1892 Ir.: 240.
[48] O'Donovan 1860: 94.
[49] O'Donovan 1860: 95.
[50] O'Donovan 1860: 94.
[51] Zie voor al deze werken de digitale edities op CELT.
[52] Binchy 1952: 36-42.
[53] Binchy 1952: 38.

Het graf van de dwerg is al even ter sprake gekomen. Hoewel dit niet direct een bezit van een dwerg is, heeft het toch duidelijk iets te maken met de *abacc*. Het graf komt voor in Todd. Nenn.:

> *Ite annso tri h-ingantai Temra .i. mac .uii. m-bliadan do tusmid cloinne; 7 lige in* ***abuic*** *.u. traigid do gać duine ann cia bedis beca no mora; 7 in lia Fail .i. in cloc no gessed fa cać riġ ar faemfad flata Temrać.* [54]
>
> These are the three wonders of Teamhar, viz.: a youth of seven years of age begetting children; and the grave of the **dwarf**, which measured five feet for every one, whether small or large; and the Lia Fail, i.e. the stone which shouted under every king whom it recognised in the sovereignty of Teamhar.[55]

Een opmerking in dit werk geeft een variante lezing, waarin het graf net iets anders wordt beschreven:

> *Liġe in* ***aḃaic*** *a Temraiġ. tri troigṫi innti do cach etar beg 7 mor.*[56]
>
> 'The grave of the dwarf at Teamhar; it is three feet *long* to every one whether great or small.'[57]

Petrie zegt in zijn werk 'On the History and Antiquities of Tara Hill' ook iets over het monument van de dwerg.[58] Bij de eerste opmeting zou het graf drie voet lang zijn en bij de tweede meting drie en een half. Hij voegt er aan toe dat het de magische eigenschap van het graf is om zichzelf aan te passen aan de grootte van elke persoon. Dit wordt ook uitgelegd in Todd. Nenn.: wie het graf ook wil opmeten, een volwassene of een kind, zal erachter komen dat het graf drie van zijn eigen voeten lang is.[59] Welk doel deze vreemde eigenschap heeft, wordt niet duidelijk. Wel kan worden opgemaakt dat het graf voor iedereen klein uitvalt, in verhouding tot de persoon. Of het nou een kind of een volwassene is die het graf opmeet, hij of zij zal erachter komen dat het graf slechts enkele van zijn eigen voeten groot is. Ook dit graf heeft iets te maken met de kleinheid van de *abacc*.

Een andere verwijzing naar het graf van de *abacc* komt voor in *Triads of Ireland* door Kuno Meyer.[60]

> 107. *Trí hingnad Hérenn: lige inn abaic, lige nEothuili, allabair i foccus*.[61]
>
> 107: Three wonders of Ireland: the grave of the **dwarf**, the grave of Trawohelly, an echo near.[62]

Deze verwijzing geeft geen vermelding over de lengte van het graf. Het is echter wel zo dat in beide werken het graf staat vermeld onder 'wonderen', waardoor het duidelijk wordt dat het graf iets bijzonders is.
Een verhaal over dit bijzondere graf dat hier misschien iets mee te maken heeft, is 'Het Graf van de Dwerg' bij Errigal, in Derry, genoemd door Wood-Martin.[63] Dit zou het graf zijn van een dwerg die

[54] Todd 1848: 198, 200.
[55] Todd 1848: 199, 201.
[56] Todd 1848: 199.
[57] Todd 1848: 199.
[58] Petrie 1839: 180.
[59] Todd 1848: 199.
[60] Meyer 1906.
[61] Meyer 1906: 14.
[62] Meyer 1906: 15.
[63] Wood-Martin 1902 vol. 1: 300-301.

met behulp van zijn magische krachten grote verschrikkingen begin. De dwerg werd gedood door Finn mac Cumhaill en in een staande positie begraven. De volgende dag kwam de dwerg nog kwaadaardig terug dan daarvoor. Opnieuw versloeg Finn de dwerg en begroef hem, maar de dwerg kwam nogmaals terug. Daarop vroeg Finn raad aan een druïde en toen de dwerg de derde keer door Finn werd verslagen, werd de dwerg met zijn hoofd naar beneden begraven. Dit zou de magische krachten van de dwerg tegenhouden en de dwerg werd nooit meer gezien. Helaas vermelt Woord-Martin er niet bij waar dit verhaal vandaan komt, waardoor de Ierse versie van dit verhaal niet gevonden kan worden. De Ierse term waarmee de dwerg zou worden aangeduid is onbekend. Daarnaast is het onduidelijk hoe het magische karakter van de dwerg iets te maken zou hebben met de magische eigenschap van het graf zelf. Waarom zou het graf van een moordlustige magische dwerg steeds drie voeten groot zijn? Behalve dat ze allebei magisch zijn, lijken ze verder niets te delen.

5. **<u>Uiterlijke en persoonlijke kenmerken</u>**

Het eerste kenmerk van de *abacc* is de kleine gestalte van het wezen. De *abacc* is zo klein dat hij op de handpalm van een volwassen man kan staan. [64] John Rhys legt een connectie met de Ierse *abacc* en de Welshe *avanc*, waarbij hij stelt dat de Welshe *avanc* iets groter zou zijn dan de Ierse *abacc*.[65] Beide zouden wel een min of meer complete menselijke vorm hebben. Minard sluit hierbij aan, met zijn opmerking over 'mensen met monsterlijke kenmerken.'[66] Naast de kleine gestalte beschikt de *abacc* over magische krachten of voorwerpen, in combinatie met water. Deze waterconnectie uit zich vooral in controle over rivieren en meren, maar ook de zee speelt een rol in de haven van de *abacc* en de *luchorp*.

Het uiterlijk van de *abacc* blijft een mysterie. De enige beschrijving die is genoemd, is die van de *abacc* Cnú Deróil. Hij is een bovennatuurlijk wezen, klein van gestalte met long blond haar. Helaas kan deze beschrijving niet zomaar worden toepast op alle *abacc*. Cnú Deróil behoorde tot de Tuatha dé Danann, maar het is niet gezegd dat andere *abacc* oorspronkelijk ook bij de Tuatha dé Danann vandaan kwamen. De Tuatha dé Danann zijn bovennatuurlijke wezens, soms met grote magische krachten, die vaak voorkomen in de Ierse literatuur. Als de *abacc* inderdaad tot de Tuatha dé Danann behoort, zou dit zijn magische vermogens kunnen verklaren.

De enige andere *abacc* die duidelijk worden besproken, zijn de 'dwergen' in *Betha Brenainn*, waar ze een zwart gezicht hebben. Dit is echter ook een enkel geval en zonder verdere beschrijvingen van andere *abacc* kan er helaas weinig worden gezegd over het uiterlijk van de *abacc* in het algemeen. Ook de persoonlijke kenmerken van de *abacc* worden verder niet uitgelegd. Cnú Deróil en Áeda lijken vriendelijke en behulpzame *abaic* te zijn, terwijl de naamloze *abacc* uit de verhalen kwaad in de zin lijkt te hebben.

Wellicht dat de beste vertaling van *abacc* als volgt is: een bovennatuurlijk wezen van kleine gestalte, dat beschikt over een magische connectie met water, soms in combinatie met magische voorwerpen. Kan zowel goedaardig als kwaadaardig zijn en kan zowel een mooi als een lelijk uiterlijk hebben.

[64] Bisagni 2012: 4.
[65] Rhys 1888: 592.
[66] Minard 2007: 128-129.

1b: *Arcachán*

De DIl geeft de volgende betekenis aan *arcachán*:

> **arcachán** dwarf[67]

Er wordt slechts één verwijzing naar de term gegeven in de DIL, waar de term wordt genoemd in 'Scurry's Collection of Irish Words', een artikel in *Celtica* 6 door Pádriag Ó Súilleabháin.[68] Het is een lijst van woorden uit het manuscript Egerton 119, fols. 122-132. Woorden uit deze collectie die vaak voorkomen in de Ierse literatuur of taal zijn door Ó Súilleabháin in deze lijst weggelaten. De overgebleven woorden komen blijkbaar minder vaak voor, waardoor het niet ondenkbaar is dat er geen andere werken worden genoemd waar de term *arcachán* in voorkomt.

> **arcachán**, a dwarf, a glutton, a gormandizer, a little voracious person. *arcachánta*, dwarfish, greedy, voracious. *arcachāntacht*, dwarfishness, voraciousness. ["*arcacán*, one who can eat a great quantity, or who eats very often."][69]

Bovenstaande beschrijving maakt het een en ander duidelijk betreffende de term. Er is onmiskenbaar een connectie met voedsel, vooral het veel eten van voedsel. Het lijkt alsof er geen verschil wordt gemaakt tussen een normaal en een bovennatuurlijk mens, hoewel 'a little voracious person' zou kunnen verwijzen naar de kleine gestalte van de *abacc*. Waar de associatie 'dwerg' in combinatie met 'veelvraat' vandaan komt, is hieruit niet op te maken. Als de term echter ontleedt wordt, zal blijken dat deze wel iets met een kleine persoon te maken heeft. Het *Foclóir Gaeilge* woordenboek verwijst bij *arcachán* naar *airceachán* of naar *arcadán* van *arc* 1.[70] De eerste betekenis is 'gulzige eter', terwijl de tweede betekenis naar een 'klein dier of persoon' verwijst. Een mogelijke betekenis, die te maken heeft met de eerste term, kan worden gevonden in de opsplitsing van de term in *arc-* + *-ach-* + *-án*. Thurneysen legt het bijwoordelijke achtervoegsel *–ach* uit als een uitdrukking van bezit.[71] *–án* is een uitdrukking van een verkleinwoord.[72] Bij elkaar komt er het volgende uit: *airc* 'hebzucht, begeerte' > *aircech* 'hebzuchtig, begerig' > *airceachán* 'klein hebzuchtig iemand'. Het verkleinwoord *–án* kan hierbij verwijzen naar de kleine gestalte van de vraatzuchtige persoon, oftewel een 'dwerg'. De tweede betekenis van het woord in *Foclóir Gaeilge* verwijst ook naar de kleinheid. De term lijkt dus in elk geval iets met 'klein' te maken te hebben, waarschijnlijk in combinatie met 'veelvraat, gulzige eter'. Deze connectie van een 'dwerg' met veel eten is iets wat bij de andere termen niet voorkomt, zoals verder in dit onderzoek duidelijk zal worden.

De vertaling van *arcachán* zou in de buurt komen van: een kleine persoon die veel eet, een kleine veelvraat.

---

[67] Quin 1983: 48.
[68] Ó Súilleabháin 1963.
[69] Ó Súilleabháin 1963: 69.
[70] Ó Dónaill 1992: 58.
[71] Thurneysen 2003: 220.
[72] Thurneysen 2003: 173.

1c: *Luchorp*

Wie de term *luchorp* wil bespreken, komt onvermijdelijk uit bij de hedendaagse *leprechaun*: de kleine groene kabouter die schoenen maakt. Toch heeft de oorspronkelijke term weinig met dit mannetje te maken. In dit onderzoek zal de *leprechaun* zoveel mogelijk achterwege worden gelaten en ligt de focus op de *luchorp*.[73] Vanwege het uitgebreide onderzoek naar de *leprechaun* dat Jacopo Bisagni in 2012 heeft gedaan, waarin de details van deze term worden besproken, zal in dit hoofdstuk veel naar zijn artikel verwezen worden.[74] Slechts verwijzingen die niet in Bisagni's artikel ter sprake komen of die noodzakelijk zijn voor dit onderzoek, zullen hier worden besproken.

1. Betekenis

De DIL geeft de volgende betekenis aan *luchorp*:

> **luchorp** o,m. (lú + corp) dwarf, water-sprite[75]

Bisagni heeft alle teksten waarin de term *luchorp* in deze of een andere vorm voorkomt op een rijtje gezet. Vanuit de gevonden vormen haalt hij drie hoofdvormen, waarvan *luchorpán* volgens hem de beste vorm is. Hij legt uit dat de oorspronkelijke uitleg van de etymologie van *luchorp* (*lu* + *corp* 'klein lichaam') problematisch is, maar dat op een gegeven moment in de folklore de term de betekenis 'klein belichaamd (wezen)' is gaan betekenen.[76] De term heeft oorspronkelijk niets met water te maken, maar door de connectie van *luchorp* met *abacc* is de betekenis van de term verschoven. Deze connectie wordt duidelijk gemaakt in de literatuur.

2. Literatuur

Het verhaal *Echtra Fergus maic Léti* is al besproken bij de term *abacc*, waar de *luchorp* ook al kort aan bod is gekomen.[77] In dit verhaal worden de termen als synoniemen van elkaar gebruikt, wat laat zien hoe dicht de termen bij elkaar zijn komen te liggen. Vanaf dit moment is de term *luchorp* evenals *abacc* verbonden met water. De *luchorp* is in het verhaal niet te onderscheiden van de *abacc*, in die zin dat er niets specifieks over een van beide wordt gezegd. Een variante lezing van het verhaal in Laws vertaalt beide termen, zoals al eerder gezegd, met 'fee' en maakt geen verder onderscheid.

> *Rot biah, ol in t**abac**, act aen urcuillim airiut, ni deochair fo Loc rudraide fil it erich feisin.*
> *Tobertatar na **lucuirp** luibe do iar sin ina cluasa, ocus imteged leo fo muirib.*[78]
>
> "Thou shalt have it," said the **fairy**, "except as regards one, which I prohibit thee to enter: thou shalt not go under Loch Rudraidhe, which is in thine own country."
> After this the **fairies** put herbs in his ears, and he went with them under the seas.[79]

Hoewel dit laat zien dat de *abac* en de *luchorp* als bovennatuurlijke wezens worden gezien, geeft ook dit geen verdere specifieke informatie. De termen worden ook in *Betha Brenainn* naast elkaar gebruikt, waar de connectie met water opnieuw zichtbaar is.[80]

---

[73] Wie meer wil weten over de oorsprong van de *leprechauns*, zie bijvoorbeeld het artikel 'Leipreachán and fairies...' door Ó Giolláin 1984.
[74] Bisagni 2012
[75] Quin 1983: 444.
[76] Bisagni 2012: 62.
[77] Binchy 1952.
[78] Hancock 1865: 72.
[79] Hancock 1865: 73.
[80] Stokes 1890: 112.

Bisagni bespreekt een aantal andere teksten waarin de *luchorp* voorkomt, waaronder het 'Cain en Abel' verhaal dat de oorsprong van de *líne luprucán* 'de familie, d.w.z. het nageslacht van de *leprechauns*' verklaart.[81] De *luprucán* zouden de afstammelingen van Cain of Ham zijn, een oud en monsterlijk ras van Ierland. Een soortgelijke oorsprongsmythe staat vermeldt in LU, waarin het meervoud van de term, *luchrupain*, genoemd wordt als de afstammeling van Ham. [82] Verdere Ierse verhalen waarin specifiek iets over de *luchorp* wordt gezegd, zijn er niet.

3. Specifieke *luchorp*

Bisagni heeft het niet over specifieke *luchorp*, omdat dat voor zijn onderzoek niet relevant is. Hier zal Iubdán, de koning van de *luchra* en de *lupracán*, besproken worden. Deze koning komt voor in het verhaal van de dood van Fergus, *Aided Fergusa*.[83] Dit verhaal is een latere versie van *Echtra Fergus maic Léti*. De verhalen worden soms samengevoegd, maar worden hier apart behandeld.

Koning Iubdán schept op een dag op dat er nergens zulke geweldige krijgers zijn als aan zijn hof. Eisbirt, de dichter van Iubdán, is het hier niet mee eens en zegt dat alle mannen van Ulster reuzen zijn en zijn krijgers gemakkelijk zouden verslaan. Om zijn gelijk te bewijzen reist Eisbirt naar het hof van koning Fergus mac Léti. Daar aangekomen weet hij de koning te overtuigen een van zijn mannen met hem mee terug te laten reizen naar het hof van Iubdán. Hij kiest de *abacc* Áeda uit, die voor de mensen van Iubdán alsnog een reus lijkt te zijn.

Dit is een interessant punt in de tekst omdat hier sprake is van twee verschillende soorten 'dwergen'. Aan de ene kant staan Iubdán en zijn mensen, de *luchra* en de *lupracán*, en aan de andere kant staat de *abacc* Áeda.[84] De *abacc* is zo klein dat hij op de handpalm van een volwassen man kan staan, maar de *luchorp* lijkt nog kleiner te zijn want Eisbirt zou op de handpalm van Áeda kunnen staan.

Het verhaal gaat verder en Iubdán gaat op bezoek bij Fergus, maar wordt door hem gevangen genomen. De koning wil de *luchorp* alleen vrijlaten in ruil voor zijn meest begeerde bezit, waardoor Fergus uiteindelijk een paar magische schoenen krijgt die de drager ervan in staat stellen over water heen te lopen. Vervolgens trekken Iubdán en zijn mensen zich terug uit Ulster en is hun aandeel in het verhaal geëindigd. De rest van het verhaal gaat over Fergus die door een monster uit een meer uiteindelijk wordt gedood. De bezittingen van Iubdán en zijn mensen zullen nu besproken worden.

4. Bezittingen

De magische schoenen van Iubdán zijn niet de enige schatten die hij bezit. De koning noemt een hele lijst aan prachtige spullen die hij heeft en waaruit Fergus één schat mag kiezen.[85] Zo heeft hij wapens en een wapenuitrusting die iemand onoverwinnelijk maken in de strijd, kleding die niet vervaagt of kapot gaat, voorwerpen om liefde en vrouwen te verkrijgen, muziekinstrumenten die uit zichzelf de prachtigste muziek maken en nog veel meer.

Het is opvallend dat een aantal van deze voorwerpen voorkomen bij andere 'dwerg' karakters. De magische kleding en wapens lijken op de spullen die Senbecc bezit, die in het hoofdstuk over de *abcán* besproken zullen worden. De schoenen lijken eenzelfde kracht te hebben als de magische kruiden of de mantel die Fergus eerder heeft verkregen om onder water te kunnen lopen. Het verschil is dat de schoenen de drager ervan over water laten lopen in plaats van eronder. Dit wijst op een connectie met water die al eerder bij de *abacc* en *luchorp* aan bod is gekomen, hoewel de connectie minder sterk lijkt te zijn dan bij de *abacc*.

Naast alle schatten is er ook nog een beschrijving van Áeda de *abacc* die op bezoek is geweest in het land van Iubdán en daar allerlei prachtige dingen heeft gezien. Hij beschrijft niet alleen de pracht en praal van het kasteel, maar ook van de *luchorp* die hij heeft ontmoet.[86]

---

[81] Bisagni 2012: 65-66.
[82] Best 1929: 4-5.
[83] O'Grady 1892 Tran.: 269-285.
[84] O'Grady 1892 Ir.: 240.
[85] O'Grady 1892 Tran.: 281-282.
[86] O'Grady 1892 Tran.: 282.

5. Uiterlijke en persoonlijke kenmerken

Dat de *luchorp* kleiner is dan de *abacc*, is al genoemd, maar de tekst spreekt ook over het uiterlijk van Eisbirt, Iubdán en zijn onderdanen. Ten eerste zal de beschrijving van Eisbirt als hij bij het hof van Fergus aankomt worden gegeven:

> The gate-keeper when at the sound he come forth beheld there a tiny man, extraordinary comely and of a most gallant carriage, in respect of whom the close-cropped grass of the green was so long that it reached to his knee, aye, and to the thick of his thigh.[87]

Hierin wordt opnieuw beschreven hoe klein de *luchorp* is. Zelfs het kortgeknipte gras komt al tot aan zijn knieën. Daarnaast ziet hij er buitengewoon knap uit en gedraagt hij zich op een galante manier. Iets later vertelt Eisbirt Fergus over Iubdán en zegt daarbij het volgende over zijn koning:

> A king victorious, and renowed and pleasant, is Iubhdan son of Abhdaein [...] His is a voice clear and sweet as copper's resonance, like the blood-coloured rowan-berry is his cheek; his eye is bland as it were a stream of mead, his colour that of the swan or of the river's foam. Strong he is in his yellow-haired host, in beauty and cattle he is rich; and to brave men he brings death when he sets himself in motion. [...] He is tall, proud and imperious. [...] heads with smooth adornment of golden locks are on the warriors of the Luchra. All the men are comely, the women all light-haired.[88]

Niet alleen wordt Iubdán hier beschreven als een prachtige en sterke man, ook zijn mensen hebben een prachtig uiterlijk. De krijgers hebben gouden lokken, alle mannen zijn knap en de vrouwen hebben een lichte haarkleur. Het moge duidelijk zijn dat de *luchorp* als een prachtig ras worden neergezet, met een geweldige koning. Dit beeld wordt opnieuw bevestigd wanneer Áeda van zijn reis terugkomt en de schoonheid van de mensen aan het hof van Iubdán prijst.[89]
De persoonlijke kenmerken van Iubdán en zijn mensen sluiten aan bij deze schone beschrijvingen. De koning is niet alleen knap, maar ook wijs en krachtig en al zijn onderdanen houden van hem. Alles is prachtig, mooi en schoon, wat een beeld oproept van een ideaal land met een ideale koning. Het is een beeld dat vaker wordt beschreven in Ierse literatuur betreffende de Andere Wereld, wat wellicht de woonplaats van de *luchorp* zou kunnen zijn. Dit beeld is een scherp contract met de eerder genoemde vermelding van *abacc* en *luchorp* in *Betha Brenainn*, waarin deze 'dwergen' als duivels met een zwart gezicht worden neergezet.[90]

Voor de conclusie van wat de *luchorp* precies is, wordt nogmaals naar het onderzoek van Bisagni gekeken, die het volgende over de vroege Ierse *leprechaun* heeft te zeggen:

> 1: kleine wezens
> 2: water bewoners (ze leven in meren, rivieren en de zee)
> 3: wezens gelijkwaardig of identiek aan de *abacc* (kleine water geesten)
> 4: monsterlijk ras afkomstig van Cain of Ham
> 5: de uitkomst van een hybride vorm tussen een mensachtige en een vis (volgens het 'Cain en Abel' verhaal)[91]

[87] O'Grady 1892 Tran.: 272.
[88] O'Grady 1892 Tran.: 273.
[89] O'Grady 1892 Tran.: 282.
[90] Stokes 1890: 112.
[91] Bisagni 2012: 66.

Voor een deel sluit dit onderzoek bij zijn conclusie aan, met een paar opmerkingen. De *luchorp* is kleiner dan de *abacc*, wat meteen duidelijk maakt dat deze wezens niet een en dezelfde zijn. Daarbij is de connectie met water secundair in de latere Ierse verhalen en vooral afhankelijk van de relatie met *abacc*, hoewel de oorsprong van de *luchorp* in de literatuur wel met water te maken heeft. Bisagni noemt O'Mulc. waarin de term *luchorp* als *oirb locha* 'erfgenaam van het meer' vertaald wordt.[92] Dit doet denken dat de *luchorp* wellicht van oorsprong met meren verbonden is, waar de *abacc* meer met de zee wordt geassocieerd. Het zou kunnen de *luchorp* een subcategorie van de *abacc* is. Oftewel, een *luchorp* is een *abacc*, maar een *abacc* is geen *luchorp*.

De beste vertaling van *luchorp* lijkt te zijn: een zeer klein bovennatuurlijk wezen. De *luchorp* is kleiner dan de *abacc*, maar hier wel duidelijk verwant aan. Hij heeft een secundaire connectie met water (meren) en is vaak in het bezit van magische schatten. Zowel een prachtig als een afgrijselijk uiterlijk.

[92] Bisagni 2012: 64.

1d: *Ricle(a)n*

Ook de term *ricle(a)n* wordt door de DIL ook met 'dwerg' vertaald:

> ? **ricle(a)n** a dwarf[93]

De enige verwijzing naar een werk waarin deze term zou voorkomen, is 'The glossary in Egerton 158', uitgegeven door Stokes in 1906.[94] Hierin wordt de term genoemd samen met *abacc*:

> 27. Abhac, tormanach, crunnach, dealbh, riclean *a Dwarf*.[95]

Dit geeft verder geen uitleg over de term, behalve dat deze verbonden is met *abacc* en met 'dwerg' vertaalt wordt. In de woordenlijst aan het einde van het artikel wordt gezegd dat de term een 'obscure etymologie' heeft en waarschijnlijk corrupt is.[96] Het feit dat er verder niets over de term te vinden is, maakt deze opmerking zeer aanneembaar.

Een goede vertaling voor *ricle(a)n* is er niet, omdat de term waarschijnlijk corrupt is. In dit enkele geval heeft de term wel iets met *abacc* en 'dwerg' te maken. Wellicht dat de *ricle(a)n* ooit ook een subcategorie van de *abacc* was, maar dit is pure speculatie.

[93] Quin 1983: 507.
[94] Stokes 1906.
[95] Stokes 1906: 147.
[96] Stokes 1906: 206.

1e: *Tamasc*

Deze term wordt als volgt omschreven door de DIL:

> **tamasc** [o, m.] dwarf (?) *támhasg* `a fool, a dwarf´[97]

In de DIL wordt verwezen naar *Saothar filidheachta an Athar Pádraigín hAicéad* van Ó Donnchadha, waarschijnlijk geschreven rond de zeventiende eeuw.[98] De bredere context van de quote is niet bekend, omdat er geen vertaling van beschikbaar is.

> *Do ṡáit d'eaċt **taṁaisc** ni hassaċtaċ míait mion,*
> *Is táin laoċ calma ar marṫain dḟuil Ṁíleaḋ ṁir.*[99]
>
> That you should be satisfied with the exploits of a **dwarf**
> while so many brave heroes are living.[100]

De vertaling van dit stukje komt uit de DIL, maar deze vertaling komt niet overeen met het woordenboek achterin *Saothar filidheachta* zelf. Deze geeft de volgende vertaling van de term *tamasc*:

> **taṁasc**, m., var. of tásc(?); éaċt **taṁaisc**, a celebrated performance, a noted ocurrence.[101]

Deze vertaling heeft niets met een dwerg te maken. Het gaat niet eens om een persoon, maar om een prestatie, een gebeurtenis. Dit roept meteen de vraag op waarom de DIL deze term met 'dwerg' vertaalt. Een verklaring hiervoor kan wellicht verderop in het werk worden gevonden, waar de *tamasc* aan de *abacc* gelinkt wordt.

> 51: *éacht tamhaisc .i. éacht abhaic, gníomh go mbeadh innsint scéil air; arrachtach .i. síothbhaire; míait .i. míthaithneamhach, mídhathamhail.* [102]

Een vertaling van de tekst is niet aanwezig, maar het is duidelijk dat de *tamasc* en de *abacc* als eenzelfde iets worden gezien.
Breatnach heeft in zijn artikel 'Sceitimíní (sceit, geit); Tabhasc' een stuk geschreven over de term. Hij zet zijn twijfels bij de vertaling van *Saothar filidheachta an Athar Pádraigín hAicéad* en stelt een andere vertaling voor:

> 'a wizened ugly little old man is not a sufficiently wonderful, noteworthy conquest for you while so many gallant heroes of the race of valiant M[íl] live.'[103]

Naast deze vertaling geeft hij een aantal andere vertalingen van de term: 'spectre, apparition, ghost, hallucination'. Hoewel de term in de extra vertalingen niets met een 'dwerg' te maken heeft, gaat het wel om bovennatuurlijke wezens.

Vanwege de onduidelijkheid die over deze term bestaat, is de vertaling tweedelig:

---

[97] Quin 1983: 577.
[98] Ó Donnchadha 1916: viii-xx.
[99] Ó Donnchadha 1916: 28, r. 51-52.
[100] Quin 1983: 577.
[101] Ó Donnchadha 1916: 187.
[102] Ó Donnchadha 1916 : 127.
[103] Breatnach 1948-1952: 246.

?(1): een kleine (oude) man, een dwerg (verbonden met *abacc*).
?(2): een opvallende gelegenheid.

Secundaire termen

2a: *Abcán*

1. Betekenis

De DIL geeft de volgende betekenis aan *abcán*:

> 'abcán (abacc) **little dwarf**'[104]

De DIL geeft aan dat het woord afkomstig is van *abacc* en de vertaling geeft aan dat de term een verkleinwoord van *abacc* is, bestaande uit *abacc* + suffix *-án*.[105] Tijdens het hoofdstuk over de *abacc* is aangetoond dat deze klein van gestalte is. Gebaseerd op de betekenis van het woord *abcán* lijkt deze nog kleiner van gestalte te zijn dan de *abacc*.

2. Literatuur

Hoe klein de *abcán* is, wordt onder andere duidelijk in een stuk tekst uit *Amra Choluim Chille* 'Poem for Colum Cille', te vinden in LU:

> *is imtherc. cos ind **abcain** oc imthecht,*
> *in t-**abuc** o Rus caim Cha. a thoeb nocon he is imda*.[106]
>
> Very short is the **dwarfling**'s leg a-walking:
> the **dwarf** from dear Ross Ca, his side is nowise long.[107]

Hieruit wordt duidelijk dat de *abcán* korte benen bezit en klein van gestalte. Er zijn nog meer verhalen over een *abcán*, maar omdat deze te maken hebben met een specifiek karakter, zullen ze hieronder besproken worden.

3. Specifieke *abcán*

De term *abcán* komt voor in combinatie met een karakter uit de Ierse literatuur genaamd Abcán. Volgens de *Dictionary of Celtic Mythology* is dit karakter een dwerg en dichter van de Tuatha dé Danann.[108] Over het personage zelf wordt in de teksten niets gezegd, maar zijn bronzen boot komt wel een aantal keren voor, bijvoorbeeld in de Metr. Dinds. over de plaats Ess Ruaid I 'Assaroe'.

> *Luid dar cech tuind dia tibed*
> *il-luing **Abcáin** ard-filed*
> *co táraill in n-inber n-án*
> *ind ingen álaind imnár.*[109]
>
> She crossed the waves that laughed at her
> in the ship of **Abcán** the arch-poet
> till that fair and modest maiden
> happened upon the famous bay.[110]

---

[104] Quin 1983: 2.
[105] Thurneysen 2003: 173.
[106] Stokes 1899: 274.
[107] Stokes 1899: 284.
[108] MacKillop: zoekterm 'Abcán'.
[109] Gwynn 1903 vol. XI, part IV: 4.
[110] Gwynn 1903 vol. IV : 5.

Een lezing in *Revue Celtique* xvi 'The Prose Tales in the Rennes Dindṡenchas 81' over de plaats Ess Rúaid leest als volgt:

> *I curach creduma Abcain eigis tainic 7 a lam cle fri hErind.*[111]
>
> In Abcan the poet's boat of bronze she came, with Ireland on the larboard side. (lit.: and her left hand towards Ireland.)[112]

Hoewel hier verder niets over het karakter Abcán kan worden gezegd vanwege gebrek aan materiaal waar hij in voorkomt, zal zijn bronzen boot bij de bezittingen van de *abcán* besproken worden.

Een ander karakter dat een *abcán* is, wordt Senbecc genoemd. De naam op zichzelf geeft al een hint wat voor karakter dit zou kunnen zijn. *Sen* betekent 'oud'[113] en *becc* 'klein',[114] dus een klein en oud persoon. Senbecc noemt zichzelf een *abcán* in het volgende gedichtje uit een geëditeerde versie van 'The Caldron of Poesy' door Liam Breatnach, van een manuscript dat waarschijnlijk uit de zestiende eeuw stamt, waarbij dit gedichtje onder 'Notes' besproken wordt en het van een vertaling wordt voorzien. De ketel in de titel verwijst naar de tekst, waarin de ketel wordt gezien als de bron van inspiratie voor onder andere de dichtkunst. Deze ketel dient echter als een complexe metafoor voor verschillende niveaus en verschillende leermethoden.[115]

> *Nidam mac, nidam fer, nidam ferdomhan,*
> *fesa rom dánsattar dé díamra*
> ***Abhcánsa** saoí fealbhais,*
> *file a Seghais, Senbhecc mo ainm.*
> *ua Ébhric a siodhaibh*[116]
>
> 'I am not a boy, I am not a man, I am not a youth;
> mysterious (hidden) gods have granted me knowledge.
> I am a dwarf, a master of poetic wisdom,
> a poet from Segais, Senbecc is my name,
> the grandson of Ébrec from the *síd*.'[117]

Uit dit korte gedichtje kunnen een aantal belangrijke gegevens worden opgemaakt. Ten eerste wordt de *abcán* duidelijk met naam genoemd, zodat het zeker is dat Senbecc in dit gedicht een *abcán* is. Daarnaast is hij geen jongen, geen man en geen jeugdige. Dit kan op twee manieren worden opgevat. Ten eerste kan Senbecc hiermee bedoelen dat hij een magisch wezen is dat tussen verschillende menselijke vormen inzit. Ten tweede zou hij een oude man kunnen zijn, omdat deze niet genoemd wordt in het rijtje. Deze laatste verklaring sluit goed aan bij het onderdeel *sen* 'oud' uit zijn naam. Ook zegt Senbecc wijsheid van de goden te hebben ontvangen en een dichter te zijn. Dit doet denken aan de *abacc* Cnú Deróil, die ook een dichter was en bovendien leek te weten wanneer het er slecht aan toe zou gaan voor de Fianna, wat als bovennatuurlijke wijsheid kan worden gezien.
In het verhaal *Comrac Con Culainn re Senbecc* 'The combat of Cuchulaind with Senbecc, grandson of Ebrecc, from Segais', vertaald door Kuno Meyer,[118] gepubliceerd in *Revue Celtique* 6, aan de hand van

---

[111] Stokes 1895: 31.
[112] Stokes 1895 : 32.
[113] Quin 1983: 536.
[114] Quin 1983: 67.
[115] Breatnach 1981: 47-52.
[116] Breatnach 1981: 60.
[117] Breatnach 1981: 60.
[118] Meyer 1883-1885 heeft niet de gehele tekst vertaald. De laatste zin en het gedicht zijn onvertaald gebleven.

het Stowe MS. No 992, komen de magische bezittingen van Senbecc aan bod.[119] De plaats Segais wordt geassocieerd met een bron die magische of bovennatuurlijke wijsheid zou schenken.[120] Dit zou een vooruitwijzing kunnen zijn naar het bovennatuurlijke aspect van Senbecc en zijn wijsheid.
In het verhaal ziet de held Cú Chulainn op een dag een kleine bronzen boot op de rivier met daarin Senbecc. Hij pakt de boot met daarin Senbecc in een van zijn handen op. Dit doet denken aan het verhaal van Fergus, waarin Fergus drie van zijn ontvoerders weet te vangen; één in elke hand en één op zijn borst. Hieruit kan worden opgemaakt dat Senbecc ongeveer even klein is als de *abacc* uit *Echtra Fergus mac Léti*, wat niet overeenkomt met de stelling dat de *abcán* kleiner zou zijn dan de *abacc*. Wellicht dat Senbecc in sommige verhalen voor een *abacc* wordt aangezien, wat niet gek zou zijn omdat *abcán* het verkleinwoord van *abacc* is. De tekst zelf gebruikt geen van deze beide termen om Senbecc aan te duiden. In plaats daarvan wordt hij beschreven als een '*fer m-becc*' 'een kleine man'.[121]
Wat Senbecc ook precies is, het vervolg van de tekst maakt duidelijk dat hij een aantal prachtige voorwerpen bezit. Er wordt vertelt dat Senbecc zijn magische kleren en wapens aan Cú Chulainn schenkt om aan hem te ontkomen. Cú Chulainn neemt al deze voorwerpen in beslag, waarna hij naar een laatste voorwerp in de boot van Senbecc vraagt. Senbecc vertelt hem dat het een harp is en vraagt of hij iets moet spelen. Cú Chulainn stemt toe, waarop Senbecc verdrietige, vrolijke en slaapmuziek speelt. Bij deze laatste muziek valt Cú Chulainn in slaap en Senbecc gaat er (met zijn kleren en wapens) vandoor.[122] Het bespelen van de harp en vooral het spelen van slaapmuziek, doet denken aan de eigenschappen van de *abacc* Cnú Deróil.
De magische spullen die hij in bezit heeft, zullen in het volgende hoofdstuk besproken worden.

4. Bezittingen

In de verhalen hierboven wordt vaak de boot van Abcán genoemd. In sommige gevallen is deze boot van brons, met of zonder tinnen zeil, maar in *Die irische Helden- und Köningsage* van R. Thurneysen wordt de tinnen boot van Abcán genoemd.[123] Van welk materiaal de boot ook is, het moge duidelijk zijn dat het een magische boot is aangezien de boot niet zinkt. Het verhaal van de vrouw die in de boot van Abcán naar Ierland komt, vertelt dat de vrouw zulke mooie muziek hoort dat ze in slaap valt. Vervolgens valt ze uit de boot en verdrinkt.[124] In het verhaal over Senbecc en Cú Chulainn komt ook een bronzen boot voor. Deze boot beweegt vanzelf door het water heen.[125] Hoewel het een magische boot is die uit zichzelf voortbeweegt, beschermt de boot niet tegen verdrinken. De mooie muziek die de vrouw hoort waarna ze in slaap valt, doet denken aan de magische slaapmuziek die door Cnú Deróil en Senbecc wordt gespeeld. Hoewel Abcán en Senbecc *abcáin* lijken te zijn, lijkt de vrouw die naar Ierland komt een gewone vrouw te zijn. Dit roept de vraag op of de boot zichzelf aanpast aan de grootte van de persoon die erin zit. Eenzelfde eigenschap vertonen de magische kleren van Senbecc en de boot lijkt soms in het bezit te zijn van Senbecc, waardoor dit niet ondenkbaar is.

In het vorige hoofdstuk zijn de magische kleren en wapens van Senbecc al even genoemd, maar is nog niet goed uitgelegd waarom ze zo bijzonder zijn. De kleren van Senbecc zijn magisch in die zin dat ze iedereen passen die ze draagt, ze nemen de kleur aan die de drager wenst en ze verslijten niet. Daarnaast kan de persoon die de kleren draagt niet verdrinken of verbrand raken.[126] Dat deze kleren iets met water te maken hebben, is niet vreemd aangezien de connectie van de *abacc* met water.

[119] Meyer 1883-1885.
[120] MacKillop 2004: zoekterm 'Segais, Well of'.
[121] Meyer 1883-1885 : 182-184.
[122] Meyer 1883-1885 : 182-184.
[123] Thurneysen 1921: 656.
[124] Stokes 1895 : 32.
[125] Meyer 1883-1885 : 183.
[126] Meyer 1883-1885 : 183-184.

Het is echter wel opvallend dat de kleren ook een connectie met vuur hebben. Tot op heden is er nog geen sprake geweest van de *abacc* in combinatie met vuur. Het kan zijn dat dit er mee te maken heeft dat Senbecc een *abcán* is en daarom wellicht niet alleen een connectie met water, maar ook met vuur heeft.
Het schild en de speer van Senbecc bezitten de eigenschap dat degene die ze draagt niet verslagen wordt in een gevecht en het schild beschermt de drager tegen verwondingen. Ook deze eigenschappen zijn tot op heden nog niet ter sprake gekomen. Integendeel: de dwergen die tot nu toe besproken zijn, werden over het algemeen vrij gemakkelijk door een volwassen man gevangen genomen. Hoewel dit waarschijnlijk voor een groot deel met hun kleine gestalte te maken heeft, is het wel opvallend dat Senbecc de wapens niet gebruikt als Cú Chulainn hem gevangen neemt. Als de wapens hem onoverwinnelijk zouden maken in een gevecht, waarom probeert Senbecc zich dan niet met geweld te bevrijden?
De dwerg biedt de wapens en wapenuitrusting aan Cú Chulainn aan, die deze accepteert. Er wordt niet gesproken over het feit dat de wapens wellicht klein zijn omdat Senbecc zelf klein is. Het lijkt erop dat de wapens en de wapenuitrusting dezelfde magische eigenschap als de kleding bezitten: dat ze iedereen passen die ze draagt. Waarom zou Cú Chulainn deze schatten anders aannemen als hij ze niet zelf kan dragen?
De *abcán* lijkt net als de *abacc* en de *luchorp* over magische voorwerpen te beschikken en deze worden, net als bij de *abcán*, alleen onder dwang afgegeven. De voorwerpen lijken met name sprekend op de magische schatten van Iubdán, koning van de *luchorp*, die ook kleding bezit die nooit verslijt en wapens waarmee iemand onoverwinnelijk wordt.[127] Het verhaal *Aided Fergus* is pas veel later geschreven dan het verhaal *Comrac Con Culainn re Senbecc*. De eerste tekst komt waarschijnlijk uit de veertiende eeuw, terwijl het tweede verhaal uit de zestiende tot achttiende eeuw komt. Dit maakt het mogelijk dat de schatten van de koning Iubdán wellicht gebaseerd kunnen zijn op de schatten van Senbecc. Hier is echter meer onderzoek voor nodig om dit met zekerheid te kunnen vaststellen. De Keltische verhalen zitten vol met magische schatten en het feit dat het hier om twee verschillende 'dwergen' gaat, hoeft niet meteen te betekenen dat ze iets met elkaar te maken hebben.

5. Uiterlijke en persoonlijke kenmerken

Zoals al eerder werd gezegd bij de bespreking van het karakter Senbecc, is hij waarschijnlijk iemand met het uiterlijk van een oude man. Het uiterlijk van Abcán wordt nergens beschreven. Beide karakters lijken wel over (bovennatuurlijke) kennis en dichtkunsten te beschikken. Deze dichterlijke eigenschap komt ook voor bij de *abacc*, waar Cnú Deróil en Áeda als dichters en muziekanten worden beschreven. Dit laat zien dat er weinig verschil lijkt te zijn tussen de *abcán* en de *abacc*. De *abcán* is waarschijnlijk nog kleiner dan de *abacc* en lijkt nergens een connectie met de *luchorp* te hebben. Het is de vraag welke van de twee de kleinste is. De *luchorp* past op de handpalm van de *abacc* en de *abcán* is kleiner dan de *abacc*. Vermoedelijk is de *luchorp* de kleinste, omdat de *abcán* Senbecc op de handpalm van Cú Chulainn past waardoor zijn kleinheid dicht in de buurt zit met die van de *abacc*. De connectie met water is aanwezig in de vorm van de magische boot. Wellicht dat ook de *abcán* evenals de *luchorp* een subcategorie van de *abacc* is.

De beste vertaling voor *abcán* lijkt te zijn: zeer klein bovennatuurlijk wezen (kleiner dan de *abacc*, maar groter dan de *luchorp*), soms met een connectie met water. Beschikt over magische voorwerpen die hij slechts onder dwang afstaat.

[127] O'Grady 1892 Tran.: 281-282.

2b: *Gerr*

De term *gerr* wordt in de DIL in eerste instantie niet met 'dwerg' vertaald, maar in combinatie met personennamen lijkt het toch 'dwerg' te kunnen betekenen.

1. Betekenis

De term wordt als volgt omschreven in de DIL:

> **gerr** o,ā (a) short (of space or time); often adverbial a short time
> Mael[sh]echlainn mac i[n] **ghirr** `M. son of the **dwarf**'[128]

O'Mulc.:

> gĕrait 642, .i. mac beg *a little boy*.[129]

Mittelirische Wörterbuch (hoort bij *Irische Texte mit Wörterbuch*) door Stokes:

> **gerr** *kurz;* gearr *short – Pl. Nom.* cochaill gerra. [130]

In de citaten hierboven wordt duidelijk dat de term in eerste instantie 'kort' betekent. In combinatie met een personennaam heeft de term iets met 'dwerg' te maken. Letterlijk staat er 'M. zoon van de korte'. Het gaat hier waarschijnlijk om een gewone persoon die kort van gestalte is en daarom met deze term wordt aangeduid. De bijnaam 'de korte' zou als 'de dwerg' kunnen worden vertaald omdat dwergen over het algemeen klein van gestalte zijn.

2. Literatuur

De term *gerr* komt niet in bekende Ierse literatuur naar voren in combinatie met de vertaling 'dwerg'. De term komt wel terug in de AU in combinatie met personennamen, zoals hieronder zal worden besproken.

3. Namen

Het jaartal uit de AU wordt als eerste vermeldt, gevolgd door het citaat.

> <u>Jaar 1365</u>
> *Ruaidri, mac Domnaill [U]í Neill, do marbad do Mael[-Sh]eclainn, mac i[n]* ***girr****, d'aen urcur soigdi.*[131]
> Ruaidhri, son of Domnall Ua Neill, was killed by Mael[-Sh]echlainn, son of the **Dwarf**, with one shot of an arrow.[132]
>
> <u>Jaar 1368</u>
> *Cu-Ulad, mac i[n]* ***girr****, cenn aicme a ciníd fein, d'ec 7 a mac, maigister og saidecta, d'eg fós ag tect a Saxanaib.*[133]
> Cu-Uladh, son of the **Dwarf**, family head of his own ilk, died and his son, a young master of learning, died likewise in returning from Saxon-land.[134]

---

[128] Quin 1083: 360.
[129] Stokes 1900: 306.
[130] Stokes 1900: 593.
[131] William 1887 vol 3: 516.
[132] William 1887 vol. 3: 517.
[133] William 1887 vol. 4: 534.

Jaar 1413
Tuatal hUa Maille do dul a Coicid Ulad ar buannact 7 a beit bliadain ann 7 a tect ar ais, luct sect long. Gaet mor d'eirgi doib 7 m-breit bud tuaid laim re hAlbainn. Ocus Donncad, mac Eogain Connactaig Mic Suibne, do be[i]t ann 7 Domnall ballac, mac Suibne ***girr****. Ocus a m-batud uile co n-a muinntir, eter mnai 7 ḟer.*[135]

Tuathal Ua Maille went into the Fifth of Ulster as a mercenary and he was a year there and came back [with] the drews of seven ships. Great wind arose against them and they were carried northwards close by Scotland. And Donnchadh, son of Eogan Mac Suibhne the Connacian was there and Domnall the Freckled, son of Suibhne the **Dwarf**. And they were drowned, all of them, with their people, both woman and man.[136]

Jaar 1493
Troid eter Cinel-Feradaig fein a Clocar (hUa-n Daimín) 7 Aed, mac Mic Catmail, idon, mac Emaind, mic Briain Mic Catmail, do marbad ann 7 Brian, mac Toirrdealbaig, mic Aengusa, mic an ***girr****, do marbad ann fos, idon, an Domna roim Bealltaine.*[137]

A brawl between the Cenel-Feradhaigh themselves in Clochar (of Ui-Daimin) and Aedh, son of Mac Cathmail, namely, son of Edmond, son of Brian Mac Cathmail, was slain there and Brian, son of Toirdelbach, son of Aengus, son of the **Dwarf**, was slain there also, namely, the Sunday before May Day.[138]

De citaten hierboven geven geen verdere uitleg over *gerr*. Aangezien het in de annalen om historische personen gaat en omdat er geen andere, hiervoor besproken, term voor 'dwerg' is gebruikt, kan met enige zekerheid worden vastgesteld dat het hier om normale personen gaat en niet om bovennatuurlijke wezens. De betekenis van *gerr* 'kort' draagt hieraan bij, aangezien het hier waarschijnlijk gaat om personen die kort van gestalte waren. In het hoofdstuk over de *abacc* is een abt uit de annalen besproken, maar deze werd met de term *abacc* of *becc* beschreven. Hier gaat het duidelijk om een andere term.[139] De annalen waarin *abacc* voorkomt, zijn voor het jaar 661 geschreven en de annalen die *gerr* gebruiken zijn voor de veertiende en vijftiende eeuw geschreven. Het zou kunnen dat *abacc* de eerdere term is en *gerr* de latere term voor 'dwerg'. Hier zal meer over worden verteld in het hoofdstuk 'datering'.

4. Bezittingen en uiterlijke en persoonlijke kenmerken

Omdat het bij *gerr* om normale personen gaat, is er geen sprake van magische schatten of andere opvallende bezittingen. Daarnaast zullen al deze personen er anders uitzien, maar een gemeenschappelijk kenmerk zal hun korte lengte zijn geweest.

De term *gerr* kan het beste met 'kort' worden vertaald. In combinatie met personennamen gaat het om een korte persoon, ook wel een 'dwerg' genoemd. Het gaat hierbij om een persoon die korter is dan een gewoon mens, maar groter dan een *abacc*. De term komt niet in de bovennatuurlijke context voor.

---

[134] William 1887 vol. 4: 535.
[135] William 1887 vol. 4: 64.
[136] William 1887 vol. 4: 65, 67.
[137] William 1887 vol. 4: 368.
[138] William 1887 vol. 4: 369.
[139] Er is ook nog een term *gerrán*, die soms ook in combinatie met personennamen voorkomt. Meestal verwijst deze term echter naar een (gecastreerd) paard.

2c: *Leinbín*

Deze term lijkt in eerste instantie ook niet zoveel met 'dwerg' te maken te hebben wanneer naar de woordenboek vertaling wordt gekeken.

1. Betekenis

Verwoording in DIL:

> **leinbín** (lenb) little child. *inmain leinbhín* of a dwarf.[140]

De term wordt verder nergens etymologisch besproken.

2. Literatuur

De term komt nergens in de literatuur voor met de vertaling 'dwerg'.

3. Namen

De term komt wel voor in combinatie met een eigennaam, namelijk die van Cnú Deróil, die eerder al als *abacc* is besproken in het verhaal *Acallam na Senórach*.

> ***Abac*** *do fuair Fionn ferda. do bí d'febus a mhebra*
> *gach a cluinedh tiar is tair. do bíodh aige do mebair*
> *Cnú deróil a ainm in fhir. i nEirinn nír anaithnid*
> *inmain* ***leinbín*** *fa glic nglóir. dar ba comainm Cnú deróil*[141]
>
> 'The dwarf that Finn discovered, so fine was his memory
> That all he heard from west to east, was instantly retained.
> 'Cnú Deróil the fellow's name, famous in all Ireland;
> Clever musician, dear child, "Nutlet" little Cnú[142]

Door bovenstaande tekst wordt duidelijk dat de term *leinbín* wordt gebruikt om een *abacc* aan te duiden, maar de vertaling geeft ook weer dat de term gewoon vertaald wordt met 'kind'. Het zou goed kunnen dat deze term verwijst naar het uiterlijk van Cnú Deróil: hij zag eruit als een kleine jongen. Dit is het tegenovergestelde van het karakter Senbecc, die juist een oude man zou voorstellen. Anderzijds zou de term kunnen slaan op zijn afmetingen 'een klein mannetje', wat weer in overeenstemming is met de kleine gestalte van de *abacc*. Het is niet waarschijnlijk dat Cnú Deróil echt een kind was, omdat hij dingen kan die een kind normaal gesproken niet zou kunnen. Daarnaast zoekt Finn een vrouw voor hem, wat aangeeft dat Cnú Deróil van huwbare leeftijd is.

4. Bezittingen en uiterlijke en persoonlijke kenmerken

Aangezien de term *leinbín* wordt gebruikt in combinatie met het karakter van Cnú Deróil en de bezittingen daarvan al besproken zijn bij de term *abacc*, zullen hier geen nieuwe bezittingen worden besproken. Ook het uiterlijk van Cnú Deróil is al besproken.

De term *leinbín* kan het beste vertaald worden als '(klein) kind'. Hoewel de term één keer gebruikt wordt om een *abacc* mee te beschrijven, gaat het daarbij om uiterlijke kenmerken die niet zozeer met 'dwerg' vertaald worden als wel met 'kind'.

---

[140] Quin 1983: 426.
[141] O'Grady 1892 Ir.: 108.
[142] Dooley 1999: 21.

2d: *Nán*

1. Betekenis

De DIL geeft de volgende beschrijving aan de term:

> **nán** adj. small, dwarfish? a dwarf[143]

Corm.:

> *nán* 'little'[144]

Mittelirische Wörterbuch (hoort bij *Irische Texte mit Wörterbuch*):

> **nán** .i. becc (*little*) ut dicitur nanus .i. abac (*dwarf*) no lucharban (*pigmy*).[145]

Lexique Étymologique door J. Vendryes:

> **nan**, <nain>, .i. *becc* <petit>[146]

O´Mulc.:

> 1. abacc (gl. **nanus**), idg. *abakko-s*: Mid. Cymr. *avac*, now *afag*, idg. *abako-s*.[147]
>
> 828: **Nán** .i. bec, ut dicitur, nanus .i. abac nō lucharbān.[148]

Bovenstaande betekenissen laten zien dat *nán* in eerste instantie 'klein' betekent, maar dat dit gebruikt kan worden om een klein persoon, oftewel een dwerg, mee aan te duiden. Dit doet denken aan de term *gerr* 'kort' die ook te maken had met het uiterlijk van een persoon. Zo ook de term *becc*, die in het *Mittelirische Wörterbuch* een zelfde betekenis heeft.[149]
Nán lijkt iets te maken te hebben met het Latijnse *nanus* en het Franse *naín*, zoals te zien is in *Lexique Étymologique* en O'Mulc.. Beide woorden worden als 'dwerg' vertaald. Bisagni voegt hier aan toe dat de term *luchorp* in plaats van *abacc* wordt gebruikt als *abacc* in de vorm van *nan* < Latijn *nanus* wordt gebruikt.[150] De drie termen zijn dus met elkaar verbonden. Eerder is voorgesteld dat de *luchorp* wellicht een onderverdeling van de *abacc* is. De opmerking van Bisagni doet denken dat dit inderdaad correct is en dat *luchorp* wordt gebruikt om een specifieke *nán abacc* aan te duiden. In combinatie met *abacc* en *luchorp* zou de term *nán* ook een bovennatuurlijke context moeten hebben en het heeft sowieso iets met 'klein van gestalte' te maken. Er zijn echter geen verhalen te vinden waarin de term met 'dwerg' vertaalt wordt om dit na te zoeken.

Nán kan het beste als 'klein' worden vertaald. In combinatie met personen gaat het om een kleine persoon, soms ook wel een 'dwerg' genoemd. In combinatie met *abacc* en/of *luchorp* gaat het om een klein bovennatuurlijk wezen, ook wel een 'dwerg' genoemd.

---

[143] Quin 1983: 474.
[144] O'Donovan 1868: 1.
[145] Stokes 1900 Leipzig.: 703.
[146] Vendryes 1959: p. N-3.
[147] Stokes 1900 Londen: 275.
[148] Stokes 1900 Londen: 271.
[149] Stokes 1900 Londen: 281.
[150] Bisagni 2012: 64.

Andere dwergen en termen voor dwerg

3a: Fer Fí (Fer Í/hÍ)

Een specifieke 'dwerg' die nog niet besproken is, wordt Fer Fí genoemd. Deze dwerg is nog niet besproken omdat het karakter niet met een van bovenstaande termen voor 'dwerg' wordt aangeduid. In plaats daarvan wordt Fer Fí in *Cath Maige Mucrama* 'The Battle of Mag Mucrime' beschreven als een '*fer bec*' 'kleine man'.

> *Fer bec, tri thét ina thimpán.*[151]
>
> [He was] a little man with three strings in his *timpán*.[152]

Een soortgelijke beschrijving is onder andere bij het bespreken van Senbecc aan bod gekomen, waardoor meteen de connectie met 'dwerg' duidelijk wordt. Een andere overeenkomsten tussen 'dwergen' die zijn besproken, is de muziek die Fer Fí maakt.

> *Ro ṡephaind dóib dano goltride conda corastar i ṅgol 7 i cói 7 [i n]derchoíniud. Ro gess dó anad de. Ro ṡeind dano gentride conda corastar i ṅgen ṅgáire acht naptar ecnai a scaim. Ro sephaind dóib dano súantraige conda corastar i súan ón tráth co araile. At-rullai-seom íar suidiu a lleth dia tudchid 7 fo-rácaib drochimtel eturru amal ba sirsan leis.*[153]
>
> Then he played for them wail-music until he set them a-crying and weeping and lamenting. He was entreated to stop, whereupon he played laugh-music until he put them into such a fit of laughter that their lungs were almost seen. The he played sleep-music for them until he sent them into slumber from that hour to the same time next day. After this he went away to the place from which he had come, and he left ill-feeling between them, for he deemed it lucky [to do so].[154]

Deze huil-, lach-, en slaapmuziek zal de lezer bekend voorkomen, aangezien Senbecc precies dezelfde muziek speelt als hij aan Cú Chulainn wil ontsnappen. Daarnaast is ook Cnú Deróil een goede muziekant.
Omdat Fer Fí niet duidelijk omschreven wordt met een Ierse term voor 'dwerg', kan niet met zekerheid worden gezegd dat hij een dwerg is en wat voor soort dwerg hij dan is. Zijn naam betekent 'man van taxusboom', wat verder ook geen aanwijzing is om Fer Fí als een dwerg te bestempelen.[155]
In Metr. Dinds. over de plaats 'Tuag Inber' wordt Fer Fí beschreven als de druïde van de Tuatha dé Danann en een gedaanteverwisselaar.

> *Ainm in techtairi 'ca thig*
> *ba Fer Fí mag Eogabail,*
> *dalta do mac Lir na lann*
> *druí de thúathaib Dé Danann.*
>
> *Atnaig in druí, mar dolecht,*
> *ir-richt óc-mná for imthecht,*

[151] O Daly 1975: 40.
[152] O Daly 1975: 41.
[153] O Daly 1975: 40.
[154] O Daly 1975: 41.
[155] Voor meer over de naam van dit karakter en de verschillende spellingen, zie Hamp, Eric. P., 'Varia II. 1. conjoining os; 2. gwion and fer fí; 3. iomna and udhacht', in *Ériu* 29 (Dublin 1978) 149-154.

cor-ránic in gríanán nglan
i mbátar ind ingenrad. [156]

The messenger's name, in his home,
was Fer Fí, son of Eogobal,
fosterling to Mac Lir of the blades:
he was a druid of the Tuatha Dé Danann.

The druid, as beseemed him.
turned himself into the shape of a wayfaring wench,
and reached the bright bower where
the girlish company abode. [157]

Het verhaal gaat verder dat Fer Fí een meid ontvoerde en haar op de oever van de rivier achterliet. Daar verdronk ze en Mannanán doodde de dwerg. Dit geeft een connectie met water weer die al aan bod is gekomen bij de *abacc* en de *luchorp*. Wentz vertelt over de *Buachailleen*, een vorm die Fer Fí waarschijnlijk ook vaak zou hebben aangenomen.[158] Dit is de eerste keer dat er een dwerg is die van gedaante kan veranderen.
In *Lebar na Núachongbála* 'The Book of Leinster' komt Fer Fí ook een aantal keren voor, maar hieruit kan geen nieuwe informatie worden opgemaakt.[159] Het lijkt er op dat Fer Fí een kleine man was, die tevens een druïde was die magische muziek kon maken en van gedaante kon wisselen. Vanwege zijn kleine gestalte zou hij als een 'dwerg' kunnen worden gezien, maar welke specifieke Ierse dwerg hij zou zijn, is niet duidelijk.

3b: *Corr*

In *Betha Bhairre Ó Chorcaigh* 'Life of Bairre of Cork' wordt gesproken over Goban Corr, hetgeen aarzelend vertaald wordt met 'Goban de dwerg'. De term die hier voor 'dwerg' zou staan, is in dit onderzoek nog niet aan bod gekomen.

Goban ***corr*** *ro gabh hi Fán Lopaist, 7 ro edhbair a chill do Bharrai; 7 dorat Barrai do somh offertoir airgit 7 cailech altora do ór.*[160]

Goban Corr (?the **dwarf**) settled on Fán Lopaist, and offered his church to Bairre, and Bairre gave him an offertorium of silver and an altar-chalice of gold.[161]

Waarom deze Goban een 'dwerg' zou kunnen zijn, wordt niet duidelijk. De term *corr* heeft volgens de DIL niets met een eventuele 'dwerg' te maken, hoewel *in chorrabhall* met 'dwarf or crab-apple tree' wordt vertaald.[162] Er zijn andere Keltische dwergen die wel iets met *corr* te maken lijken te hebben.
Het Welsh heeft *corr* dat 'dwerg' betekent en de Bretonse legende spreken over de *korrigans*, een ras van dwergen en goblins.[163] Het zou goed kunnen dat de term vanuit een van deze talen is overgenomen of beïnvloed. Opvallend is dat de *korrigans* worden beschreven als afschuwelijke,

[156] Gwynn 1924: 58, 60.
[157] Gwynn 1924: 59, 61.
[158] Wentz 1973: 81, n. 2.
[159] Best 1954 vol. I: 105, Best 1954 vol. 3: 594.
[160] Plummer 1922 vol. 1: 16, r. 4.
[161] Plummer 1922 vol. 2: 15.
[162] Quin 1983: 152.
[163] Harward 1958: 11, 16.

zwarte wezens.[164] Dit doet denken aan de zwarte duivels die Bran en zijn mannen tegenkwamen in *Betha Brenainn* en die met *abacc* en *luchorp* werden aangeduid.
De term lijkt ergens wel iets met 'dwerg' te maken te hebben, maar vooral in andere Keltische talen en minder in het Iers.

Een definitie voor de term zou als volgt zijn: meerdere betekenissen (zie DIL). De term kan in enkele gevallen met 'dwerg' worden vertaalt en is waarschijnlijk verwant aan andere Keltische dwergen (W. *corr*, Br. *korrigans*).

3c: *Eistrechta*

Professor Mackinnon heeft verschillende delen van de *Glenmasan Manuscript* vertaald in *Celtic Review*.[165] De tekst die hier besproken wordt, gaat over de avonturen van Fergus in dienst van de koning en koningin van Connacht. Mackinnon geeft geen specifieke titel van de tekst.[166] In dit verhaal komt in de vertaling een 'dwerg' voor, in combinatie met een Ierse term die hiervoor niet is besproken.

> *Is lia m' ollamain agus m' obloire agus mh'* ***eistrechta****.*[167]
> So are my ollamhs and jesters and **dwarfs**.[168]

In deze tekst zegt Meave dat haar kasteel beter is dan dat van Oilill the Fair en om dat aan te tonen noemt ze alle dingen op die beter zijn. Zo ook haar 'dichters, narren en dwergen'. Hier behoort de *eistrechta* duidelijk tot de hofhouding van het kasteel. Aangezien de term wordt genoemd in dezelfde zin als de dichters en de narren, kan geconcludeerd worden dat de *eistrechta* een soortgelijke functie vervult. In de DIL wordt *eisrecht* beschreven als 'iemand die buiten de wet valt, iemand die geen familie meer heeft, een idioot'. In de context van mensen die vermaak bieden, lijkt de betekenis 'idioot' het beste te passen.
Harward spreekt in zijn boek *The Dwarfs of Arthurian Romance and Celtic Tradition* over de zogenaamde 'court dwarf' ('hof dwerg').[169] Hierbij gaat het om personen met dwerggroei, vaak vervormd door mis groei, die aan het hof werden gehouden als bezienswaardigheden. De *eistrechta* lijkt op deze dwerg, maar Harward stelt dat de Keltische dwerg niet model heeft kunnen staan voor de 'court dwarf', omdat de Keltische dwerg vooral een bovennatuurlijk wezen is.[170] Het lijkt hier echter niet om een bovennatuurlijke dwerg te gaan, waardoor de *eistrechta* mogelijk een 'court dwarf' is.
In *Ancient Laws of Ireland* door Hancock is de term *eisrechta* in de glossary terug te vinden.[171] De term wordt hier vertaald met 'speelgoed, huisdieren'.[172] Het lijkt hier niet zozeer om een 'dwerg' te gaan, maar om speelgoed. De combinatie huisdieren en de 'court dwarf' doet weer denken aan het houden van vreemde mensen als bezienswaardigheid. De vertaling van de term geeft een vertekend beeld, omdat het niet direct om een 'dwerg' gaat, hoewel er wel een dwerg mee kan worden bedoelt.

De term kan het beste vertaalt worden met: speelgoed. De term kan soms verwijzen naar mensen die aan het hof worden gehouden als bezienswaardigheid, zoals een dwerg.

---

[164] Harward 1958: 18, 32.
[165] Mackinnon 1905.
[166] Mackinnon 1904: 8.
[167] Mackinnon 1905: 32.
[168] Mackinnon 1905: 33.
[169] Harward 1958: 21-26.
[170] Harward 1958: 23.
[171] Hancock 1865 vol. 6.
[172] Hancock 1865 vol. 6: 299.

Datering

Ten eerste zullen per term de werken en manuscripten worden genoemd waarin het verhaal met de desbetreffende term staat. Niet alle werken zijn in deze lijst opgenomen, (etymologische) woordenboeken zijn weggelaten omdat deze niets over de periode zeggen waarin de term gebruikt werd. Vervolgens zal, indien mogelijk, de datering van de werken en manuscripten worden gegeven. Hierbij is het van belang dat de gegeven datering vaak voor het werk zelf is en niet voor de specifieke tekst. De tekst zelf kan veel ouder zijn dan het manuscript waarin het is opgeschreven. Dit maakt het lastig de chronologische volgorde van de termen te achterhalen. Vanwege de gebrekkige datering van enkele teksten, zullen sommige dateringen van de werken uit moeten gaan. Hoewel dit voor een vertekend beeld kan zorgen, zal dit hopelijk toch ook het een en ander verduidelijken. Daarna zal een chronologsich overzicht per term en per eeuw worden gegeven. Aan de hand van deze overzichten zal gekeken worden of een specifieke term in een specifieke tijdsperiode gebruikt wordt. Zoals al eerder is aangegeven, is hier gebruik gemaakt van de Van Hamel website, naast de boeken zelf.

<u>Abacc</u>
O'Mulc.
Werken:

- Dublin, Trinity College, MS 1318 (H 2. 16) = Yellow Book of Lecan [s. xiv-xv], cols 88—122 » 881 entries, A-T.
- Dublin, Trinity College, MS 1317 (H 2. 15b) [s. xvii], pp. 102—104 ~ 178—180 » Fragment of entries A–C.
- Dublin, University College, MS Franciscan A 12 (Killiney) [s. xvi (?)], pp. 41—42 » Fragment A only, - possibly deriving from the copy in YBL.

Datering:
De *Yellow Book of Lecan* wordt gedateerd rond de veertiende en vijftiende eeuw. Dublin MS 1317 wordt tot de zeventiende eeuw gedateerd. Het laatste manuscript, Dublin MS Franciscan A 12 wordt aarzelend gedateerd tot de zestiende eeuw.
Stokes, die de tekst van *O'Mulconry's Glossary* heeft geëditeerd, stelt dat de eerste versie van de tekst kan worden terug gevoerd naar de tweede helft van de zevende eeuw of de eerste helft van de achtste eeuw. Sommige late kenmerken van de tekst worden door Stokes gedateerd rond de dertiende of veertiende eeuw.[173]

Corm.
Codex A bevat woorden uit een werk genaamd *Three Irish Glossaries*, pp. 1-45, uit een manuscript in de bibliotheek van de Royal Irish Academy. De woorden uit Codex B komen uit een transcriptie van de *Yellow Book of Lecan*, een manuscript in de bibliotheek van Trinity College in Dublin.[174] De term *abacc* wordt besproken onder de woorden uit Codex B, dus in de *Yellow Book of Lecan*, gedateerd rond de veertiende en vijftiende eeuw.

Betha Brenainn in Lism. L.
Hier is geen datering van gevonden.

Echtra Fergus maic Léti
Dit verhaal wordt geciteerd in twee (wettelijke) manuscripten in samenhang met het wettelijke stuk *Cethairslicht Athgabálae*.

Werken:

[173] Stokes 1900 Londen: 232.
[174] O'Donovan 1860: V-XIII.

- Dublin, Trinity College, MS 1337 (H 3. 18) [s. xv-xvi], pp. 363b—365a
- London, British Library, MS Harleian 432 [s. xvi1], ff. 5r—5v

Datering:
Dublin MS 1337 wordt tot de vijftiende en zestiende eeuw gedateerd. Londen MS Harleian 432 wordt tot de vroege zestiende eeuw gedateerd. Binchy dateert de tekst zelf tot de achtste eeuw.[175]

Aided Fergusa
Werken:
- London, British Library, MS Egerton 1782 [1516-1518], ff. 30va—34va
  - Dublin, Trinity College, MS 1384 (H 5. 12) [1749], pp. 6ff » Transcript (by Aodh Ó Dálaigh) from the former manuscript.

Datering:
Londen MS Egerton 1782 wordt rond 1516-1518 gedateerd. Dublin MS 1384 wordt op 1749 gedateerd.

Metrical Dindshenchas
'Temair III'

Werken:
- R = Rennes, Bibliothèque de Rennes Métropole, MS 598 [s. xv (?)] » Poem ascribed to Cuán ua Lothcháin.
- B = Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 P 12 (536) = Book of Ballymote [1384 x 1406] » Poem ascribed to Cináed ua hArtacáin;
- Y = Dublin, Trinity College, MS 1318 (H 2. 16) = Yellow Book of Lecan [s. xiv-xv] » Poem ascribed to Cuán ua Lothcháin. The first 33 stanzas are almost illegible (Gwynn).
- H = Dublin, Trinity College, MS 1322 (H 3. 3) [s. xvi] » Poem ascribed to Cuán ua Lothcháin.
- G = Poem ascribed to Cuán ua Lothcháin.
- S = Dublin, Royal Irish Academy, MS D ii 2 (1222) [s. xvi (?)] » Poem ascribed to Cuán ua Lothcháin.
- S2 = Dublin, Royal Irish Academy, MS B ii 2 (741) [s. xiv-xvi ?] » Poem ascribed to Cuán ua Lothcháin.
- S3 = Dublin, Royal Irish Academy, MS B iii 1 (742) [s. xvii] » Poem ascribed to Cuán ua Lothcháin.
- H2= Trinity College, H. 1. 15 (1289)[176]

Datering:
R wordt aarzelend rond de vijftiende eeuw gedateerd. De *Book of Ballymote* wordt rond de veertiende eeuw gedateerd en de *Yellow Book of Lecan* tussen de veertiende en vijftiende eeuw. H en S worden allebei rond de zestiende eeuw gedateerd, terwijl S2 tussen de veertiende en zestiende eeuw geplaats wordt. S3 wordt nog later gedateerd, rond de zeventiende eeuw.

Acallam na Senórach
Werken:
- Oxford, Bodleian Library, MS Laud Misc. 610/Book of the White Earl = part of the Book of the White Earl [c. s. xv1], ff. 123r—146r » beginning: 'Fer Muman andes 7 ro boí ac denam tshelga laithi naen annso' » Incomplete, due in part to chasms in the manuscript and due in

[175] Binchy 1952: 35.
[176] Gwynn 1903: ix.

part to omission. The six fragments correspond approximately to lines 2044-2235, 2401-3520, 3723-3909, 4079-7355, 7399-7546, 7597-7986 of Stokes' edition.
- Oxford, Bodleian Library, MS Rawlinson B 487 [s. xv + s. xvii], ff. 12ra—52vb » Four fragments.
- Chatsworth (Derbyshire), Book of Lismore [s. xv], ff. 159—197 » Ten fragments.
- Dublin, University College, MS Franciscan A 4 [s. xv-xvi(?)]
- Dublin, University College, MS Franciscan A 20 (a) [s. xvii1]

Datering:
De *Book of the White Earl* wordt tussen 1410 en 1425 gedateerd. Oxford MS Rawlinson B 487 wordt tussen de vijftiende en de zeventiende eeuw geplaats en de *Book of Lismore* in de vijftiende eeuw. Dublin MS Franciscan A 4 wordt tussen de vijftiende en zestiende eeuw gedateerd en Dublin MS Franciscan A 20 rond de zeventiende eeuw.

Fragmenten *Annals of Ireland*
De fragmenten van de *Annals of Ireland* die O'Donovan bespreekt, zijn gekopieerd in 1643 van een ouder manuscript. O'Donovan zegt geen datering voor het oudere manuscript te kunnen opstellen omdat daar te weinig over bekend is.[177]

***Leabhar breathnach* annso si: the Irish version of the Historia Britonum of Nennius**
In de tekst staat dat de wonderen van Ierland in dit boek zijn genoteerd naar aanleiding van het *Book of Glen-da-Loch*.[178] Een datering ontbreekt.

Triads of Ireland
Werken:
- L: Dublin, Trinity College, MS 1318 (H 2. 16) = Yellow Book of Lecan [s. xiv-xv], pp. 414b—418a in facsimile, col. 236ff
- B: Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 P 12 (536) = Book of Ballymote [1384 x 1406], ff. 65b—66b
- M: Dublin, Royal Irish Academy, MS D ii 1 (1225) = Book of Uí Maine [1394], ff. 190a1—191a2 » Complete.
- Lec/H'?/HLec: Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 P 2 = Book of Lecan [s. xv^{in}], ff. 183b—184b
- N: Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 N 10 (Betham 145, 967) [s. xvi], pp. 98–101, » A paper MS written in 1575
- H': Dublin, Trinity College, MS 1289 (H 1. 15) = The Psalter of Tara [1745], pp. 946–957 » A paper MS written by Tadhg Tiorthach Ó Neachtain in 1745
- Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 N 27 (966) [1714], ff. 1a—7b » written by Domnall (or Daniel) ó Duind mac Eimuinn.
- copy in Rylands Library, Manchester, poor and corrupted copy written by Peter O'Longan in 1836.
- Edinburgh, National Library of Scotland, Adv. MS 72.1.7 (Gaelic VII), f. 9vb » Vellum.

Fragmenten:
- Dublin, National Library of Ireland, MS G 1 (Phillipps 4169) [s. xvi], f. 65v line 12, ff
- Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 N 7, ff. 1r—6v » Fragment beginning ratha Laighnen (§ 56)
- Dublin, Royal Irish Academy, MS C ii 3, f. 13r » Fragment beginning Cend Eirenn Ardmacha (§ 106)

[177] O'Donovan 1860: 1-2.
[178] Todd 1848: 192-193.

Datering:
De *Yellow Book of Lecan* is gedateerd rond de veertiende en vijftiende eeuw, de *Book of Ballymote* rond de veertiende eeuw en de *Book of Uí Maine* rond 1394. De *Book of Lecan* komt uit het begin van de vijftiende eeuw. N wordt rond de zestiende eeuw gedateerd, H' tot de achttiende eeuw (1745), evenals Dublin MS 23 N 27 (1714). Dublin MS G 1 wordt rond de zestiende eeuw gedateerd. De overige manuscripten en uittreksels hebben nog geen datering.

Senchas Már* in *Ancient Laws of Ireland
Werken:
- Dublin, Trinity College, MS 1337 (H 3. 18) [s. xv-xvi]
- Dublin, Trinity College, MS 1336 (H 3. 17) [s. xvi]
- London, British Library, MS Harleian 432 [s. xvi1]
- Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 E 25 (1229) = Lebor na hUidre [s. xi/xii] » See Comthoth Lóegaire co Cretim ⍰ a Aided

Datering:
Dublin MS 1337 wordt tussen de vijftiende en zestiende eeuw gedateerd. Dublin MS 1336 wordt rond de zestiende eeuw gedateerd, evenals London MS Harleian 432. *Lebor na hUidre* wordt tussen de elfde en twaalfde eeuw gedateerd.

Arcachán
'Scurry's Collection of Irish Words'
Werken:
- MS. Egerton 119

Datering onbekend.

Luchorp
De term komt voor in de al besproken werken **O'Mulc.,**[179] ***Echtra Fergusa maic Léti***, ***Aided Fergusa, Ancient Laws of Ireland*** en ***Betha Brenainn***.

Ricle(a)n
'The glossary in Egerton 158.' Dit werk wordt door Stokes gedateerd in de achttiende eeuw.[180]

Tamasc
Saothar filidheachta an Athar Pádraigín hAicéad. Gedateerd rond de zeventiende eeuw.[181]

Abcán
Amra Choluim Chille
Werken:
- Dublin, Trinity College, MS 1441 (E 4. 2) = Liber Hymnorum [s. xiex-xiiin], ff. 33—34vb (prose preface), 26ra—28v » Ff. 33v-34vb contain the prose preface, ff. 26ra-28v the poem with interlinear gloss.
- Oxford, Bodleian Library, MS Rawlinson B 502 [s. xi/xii + s. xvii], ff. 54r—59v
- Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 E 25 (1229) = Lebor na hUidre [s. xi/xii], ff. 5a—15a » Imperfect copy.

[179] Dit werk is niet genoemd in het hoofdstuk over de *luchorp*, omdat het artikel van Bisagni hier al uitgebreid op in gaat. Het is echter wel van belang voor betekenisverandering om dit werk in deze lijst op te nemen.
[180] Stokes 1906: 145.
[181] Ó Donnchadha 1916: viii-xx.

- Dublin, Trinity College, MS 1318 (H 2. 16) = Yellow Book of Lecan [s. xiv-xv], p. 71ff (facsimile), col. 680ff
- Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 P 16 (Hodges & Smith 224, 1230) = Leabhar Breac [s. xvin], ff. 238—248 » Imperfect copy.
- Oxford, Bodleian Library, MS Laud Misc. 615 = Saltair Choluim Chille [s. xvi1] » Fragments.
- London, British Library, MS Egerton 1782 [1516-1518], ff. 1r—14v
  - Dublin, Trinity College, MS 1288 (H 1. 14) [c. 1750], f. 54ff » Copy from Egerton 1782
- Dublin, Royal Irish Academy, MS C iii 2 (1236) [s. xvi] » Extensive gloss
- Dublin, National Library of Ireland, MS G 50 (Phillipps 10276) [s. xvii], pp. 1—105

Datering:
Dublin MS 1441 wordt rond het einde van de elfde eeuw, begin twaalfde eeuw gedateerd, evenals Oxford MS Rawlinson B 502. *Lebor na hUidre* komt uit de elfde of twaalde eeuw. De *Yellow Book of Lecan* wordt tot de veertiende en vijftiende eeuw gedateerd en *Leabhar Breac* aan het begin van de vijftiende eeuw. *Saltair Choluim Cille* wordt in de eerste helft van de zestiende eeuw gedateerd, evenals Londen MS Egerton 1782. Dublin MS 1288 komt waarschijnlijk uit de achttiende eeuw, terwijl Dublin MS C iii 2 uit de zestiende eeuw komt en Dublin MS G 50 uit de zeventiende eeuw.

Metrical Dindhenchas
'Ess Ruaid I'
Werken/manuscripten:

<u>Dinnshenchas Érenn A</u>
- L = Dublin, Trinity College, MS 1339 (H 2. 18) = Book of Leinster [s. xii2], p. 213a » Poem. Illegible in parts.

<u>Dinnshenchas Érenn B</u>
- L = Dublin, Trinity College, MS 1339 (H 2. 18) = Book of Leinster [s. xii^{2}], p. 165a » Prose.
- Oxford, Bodleian Library, MS Rawlinson B 506 [s. xiv + s. xvii]

<u>Dinnshenchas Érenn C (mixed)</u>
- B = Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 P 12 (536) = Book of Ballymote [1384 x 1406]
- Lc = Dublin, Royal Irish Academy, MS 23 P 2 = Book of Lecan [s. xv^{in}] » This copy is accompanied by the *Dinnshenchas of Ess Rúaid II* (see reference below).
- M = Dublin, Royal Irish Academy, MS D ii 1 (1225) = Book of Uí Maine [1394]
- S = Dublin, Royal Irish Academy, MS D ii 2 (1222) [s. xvi (?)]
- S3 = Dublin, Royal Irish Academy, MS B iii 1 (742) [s. xvii]
- H = Dublin, Trinity College, MS 1322 (H 3. 3) [s. xvi]

Datering:
De *Book of Leinster* wordt in de tweede helft van de twaalfde eeuw gedateerd. Oxford B 506 wordt tussen de veertiende en zeventiende eeuw gedateerd, de *Book of Ballymote* rond de veertiende eeuw, de *Book of Lecan* aan het begin van de vijftiende eeuw en de *Book of Uí Maine* in de veertiende eeuw (1394). S en H worden tot de zestiende eeuw gedateerd en S3 tot de zeventiende eeuw.

'The caldron of poesy'
Werken/manuscripten:

- Dublin, Trinity College, MS 1337 (H 3. 18) [s. xv-xvi], pp. 53a—57b » Untitled.
- London, British Library, MS Egerton 152, ff. 51 ff » A transcript written by Edward O'Reilly.[1]

Datering:
Dublin MS 1337 wordt tussen de vijftiende en de zestiende eeuw geplaatst en Londen MS Egerton 152 heeft geen datering.

Comrac Con Culainn re Senbecc : 'The combat of Cuchulaind with Senbecc, grandson of Ebrecc, from Segais'
Werken/manuscripten:
- Stowe MS. no 992. fo. 50 b.[182]

Version A (Meyer Version A)
- Dublin, Royal Irish Academy, MS D iv 2 (992) [s. xv], f. 50b » heading: 'Comracc Conchulaind re Senbecc hua n-Ebricc a Segais in so'

Version B (in Bretha nemed dédenach)
- Dublin, Trinity College, MS 1317 (H 2. 15b) [s. xvii], f. 143a » beginning: 'Senbheg ua Eibric a síodhaibh doluidh a maigh Seghaisi a ndeghaidh an iomhais'

Datering:
Dublin MS iv 2 wordt tot de vijftiende eeuw gedateerd en Dublin MS 1317 rond de zeventiende eeuw. Kuno Meyer dateert het manuscript Stowe MS. 992, welke hij heeft gebruikt voor zijn versie van *Comrac Con Culainn re Senbecc*, aan het einde van de veertiende eeuw.[183]

Gerr
O'Mulc., al besproken bij *abacc*.

Annals of Ulster
Werken/manuscripten:

- H: Dublin, Trinity College, MS 1282 (H 1. 8) [s. xvi]
- R: Oxford, Bodleian Library, MS Rawlinson B 489 [s. xviin]
- C:
    - London, British Library, MS Additional 4795 (Clarendon 49) [s. xvii]
    - London, British Library, MS Additional 4789 (Clarendon 43) [s. xvii (?)], 318a-321b
- D: London, British Library, MS Additional 4784, ff. 21a-32b

Datering:
H wordt rond de zestiende eeuw gedateerd en R aan het begin van de zestiende eeuw. Londen MS Additional 4795 en 4789 worden rond de zeventiende eeuw gedateerd en D heeft geen datering.

Leinbín
Acallam na Senórach, al besproken bij *abacc*.

Nán
Corm., al besproken bij *abacc*.

Overige dwergen:

Corr
Betha Bhairre o Chorcaigh 'Life of Bairre of Cork'

[182] Meyer 1883-1885: 173.
[183] Meyer 1883-1885: 173.

Werken/manuscripten :
(Br.)= Michael O'Clery's MSS. in de Bilbiothèque Royale in Brussel, nummer 2324-40, pp. 122b-8a.
(St.)= Stowe MSS. vol. ix in de Royal Irish Academy, nummer A. 4. 1., pp. 1-17.
(Ir.^{2})= R. I.A. Hodges and Smith's MSS. No. 12, pp. 506-28.
do. No. 150, pp. 129-37.
do. No. 168, pp. 110-16.
King's Inns, Dublin, MS. No. 19.

Plummer stelt de datum van Br. rond 1629 en St. rond 1627. De manuscripten die met Ir^2 worden aangegeven, komen uit de achttiende en negentiende eeuw.[184]

Eistrechta
Avonturen van Fergus in dienst van de koning en koningin van Connacht
Werken/manuscripten:
- Glenmasan Manuscript

Datering:
Mackinnon plaatst de datering van de tekst die hij heeft gebruikt rond het einde van de vijftiende eeuw, maar zegt daarbij dat dit een kopie is van een manuscript dat waarschijnlijk veel ouder is.[185]

Chronologisch overzicht per term

Abacc
7e-8e eeuw (laat 14e eeuw): O'Mul.c
8e eeuw: *Echtra Fergus maic Léti*
11e-16e eeuw: *Ancient Laws of Ireland* 'Senchas Már'
14e-15e eeuw: Corm.
14e-18e eeuw: Metr. Dinds. ´Temair III´
14e-18e eeuw: *Triads of Ireland*
16e en 18e eeuw (1516-1518 en 1749): *Aided Fergusa* (manuscripten)
15e-16e eeuw: *Echtra Fergus maic Léti* (manuscripten)
15e-17e eeuw: *Acallam na Senórach*
17e eeuw: *Annals of Ireland: three fragments*

Onbekend:
Betha Brenainn
Fragmenten van *Annals of Ireland*
Leabhar breathnach

Arcachán
Onbekend:
'Scurry's Collection of Irish Words'

Luchorp
7e-8e eeuw (laat 14e eeuw): O'Mulc.
8e eeuw: *Echtra Fergus maic Léti*
11e-16e eeuw: *Ancient Laws of Ireland* 'Senchas Már'
15e-16e eeuw: *Echtra Fergus maic Léti* (Van Hamel, manuscripten)

[184] Plummer 1922: xv-xvi.
[185] Mackinnon 1904: 4.

16e en 18e eeuw (1516-1518 en 1749): *Aided Fergusa* (manuscripten)

Onbekend:
Betha Brenainn

Ricle(a)n
18e eeuw: *Egerton 158*

Tamasc
17e eeuw: *Saothar filidheachta an Athar Pádraigín*

Abcán
11e-18e eeuw: *Amra Choluim Chille*
12e-17e eeuw: Metr. Dind. ´Ess Rúaid I´
15e-16e eeuw: *The Caldron of Poesy*
14e eeuw: *Comrac Con Culainn re Senbecc*
15e-17e eeuw: *Comrac Con Culainn re Senbecc* (manuscripten)

Gerr
7e-8e eeuw (laat 14e eeuw): O'Mulc.
16e-17e eeuw: *Annals of Ulster*

Leinbín
15e-17e eeuw: *Acallam na Senórach*

Nán
14e-15e eeuw: Corm.

Corr
17e-19e eeuw: *Betha Bhairre o Chorcaigh*

Eistrechta
15e eeuw (wellicht ouder): Glenmasan Manuscript

Chronologisch overzicht per eeuw

7e-17e eeuw: *abacc*
7e-17e eeuw: *gerr*
7e-18e eeuw: *luchorp*
12e-17e eeuw: *abcán*
14e-15e eeuw: *nán*
15e eeuw: *eistrechta*
15e-17e eeuw: *leinbín*
17e eeuw: *tamasc*
17e-19e eeuw: *corr*
18e eeuw: *ricle(a)n*

Onbekend:
arcachán

In het overzicht hierboven vallen een aantal dingen op. Zo komen sommige termen in hetzelfde manuscript voor. Dit is tijdens het onderzoek ook al naar voren gekomen, zoals de termen *abacc* en *luchorp* die door elkaar worden gebruikt en ook samen in O'Mulc. voorkomen.
De termen *abacc*, *luchorp* en *gerr* worden al in de zevende en achtste eeuw gebruikt in O'Mulc. De eerste twee termen hebben te maken met een bovennatuurlijke dwerg en de derde met een normale kleine persoon. Dit doet vermoeden dat er al sinds die tijd een onderscheid werd gemaakt tussen gewone en bovennatuurlijke dwergen.
De term *abcán* lijkt over het algemeen pas later in manuscripten voor te komen dan *abacc*, maar ze worden allebei nog tot aan de zeventiende eeuw in manuscripten gevonden. Hoewel de termen *abacc, luchorp* en *gerr* ouder dan de andere termen lijken te zijn, lijkt het er niet op dat deze termen op een gegeven moment in de tijd werden overgenomen door de andere termen. Alleen de term *corr* lijkt pas later gebruikt te worden voor 'dwerg' dan de andere termen, maar deze term komt maar in één verhaal voor. Helaas missen er ook nog een aantal datering, waardoor niet met zekerheid iets gezegd kan worden. Het lijkt erop alsof de termen naast elkaar werden gebruikt, soms zelfs tot aan de zeventiende eeuw. Hierdoor is het niet aannemelijk dat er betekenisverandering van de termen plaatsvond in de werken/manuscripten. Aangezien de meeste termen rond de zeventiende eeuw voor het laatst worden gebruikt, zou het kunnen zijn dat er daarna betekenisverandering heeft plaatsgevonden.

De moderne Ierse *leprechaun*

Het is lastig te zeggen wat er met de vroege Ierse dwerg is gebeurd in de moderne literatuur. Om de verandering in beeld te brengen is uitgebreid onderzoek nodig, wat in dit onderzoek niet is gebeurd. Toch is het interessant om kort even iets te zeggen over de *leprechaun*, die uit de oud Ierse *luchorp* is ontstaan, zodat in elk geval voor deze term een beeld kan worden geschets van zijn moderne tegenhanger.

Om dit beeld te schetsen, is gebruik gemaakt van het artikel 'The Leipreachán and Fairies, Dwarfs and the Household Familiar: A Comperative Study' van Ó Giolláin'.[186] Deze onderzoeker heeft in zijn artikel een aantal veranderingen opgemerkt tussen de *luchirp(áin)* en de moderne *leprechaun*. Een van de dingen die hij in zijn artikel bespreekt, zijn de verschillen tussen de moderne *leprechaun* en de 'gewone dwerg'.[187] Waar de dwerg tot een groot volk met vrouwen en kinderen behoort, is de *leprechaun* een eenzaam figuur dat alleen leeft. Ó Giolláin oppert de mogelijkheid dat de leprechaun is ontstaan uit een groot volk, maar op een gegeven moment een eenzame dwerg is geworden. Bij de eenzame dwerg hoorde een beroep dat alleen kon worden uitgevoerd, waar wellicht het idee van de *leprechaun* als schoenmaker vandaan is gekomen. Waarom precies dit beroep is gekozen, blijft wat onduidelijk. Het zou te maken kunnen hebben met het gereedschap van de schoenmaker of met zijn klanten, de feeënvolk, die van dansen houden en nieuwe schoenen zouden willen hebben.[188]

In het artikel spreekt Ó Giolláin ook over andere kenmerken van de *leprechaun*, zoals de pot met goud, het maken van muziek en de magische mantels die de *leprechaun* onzichtbaar zouden maken.[189] Veel van deze kenmerken zijn niet terug te vinden bij de oud Ierse dwergen zoals deze in dit onderzoek zijn besproken. Hoewel de oud Ierse dwergen in de meeste gevallen magische schatten bezitten, waaronder grote rijkdommen, is nergens expliciet sprake van een pot met goud. Het maken van (magische) muziek komt wel meerdere malen terug, maar is niet exclusief aan dwergen voorbehouden. Ook andere bovennatuurlijke wezens hebben een connectie met (magische) muziek. De magische mantels kunnen onderdeel zijn van de schatten die de wergen bezitten, hoewel onzichtbaarheid niet zozeer genoemd wordt in combinatie met dwergen. Voor meer informatie over de verandering van de *luchorpáin* naar de *leprechaun*, kan het artikel van Ó Giolláin worden geraadpleegd.

[186] Ó Giolláin 1984.
[187] Ó Giolláin 1984: 148-149.
[188] Ó Giolláin 1984: 97-98.
[189] Ó Giolláin 1984: 96-98, 118.

Conclusie

In dit onderzoek zijn een aantal Oud- en Middelierse termen voor 'dwerg' aan bod gekomen. Aan de hand van etymologische betekenis en literaire werken is geprobeerd een specifieke definitie te geven van elke term. De termen zijn ten opzichte van elkaar besproken om onderlinge overeenkomsten en verschillen te benadrukken. De termen *arachán, tamasc, gerr, leinbín* en *nán* hebben met normale mensen en dwergen te maken, terwijl de termen *abacc, luchorp* en *abcán* duidelijk iets met bovennatuurlijke dwergen te maken hebben. Niet alle primaire termen hadden duidelijk iets te maken met een 'dwerg' en sommige secundaire termen stonden hier juist dichterbij.
Het enige kenmerk dat bij elke term terugkwam, is het 'klein' zijn, of de 'kleine gestalte'. Daarnaast hadden de *abacc* en de *luchorp* een connectie met water, die bij de andere dwergen niet aanwezig leek te zijn. De *abcán* wordt echter wel verbonden met de bronzen boot en is op die manier toch ook voor een deel met water verbonden. De *abacc, luchorp* en *abcán*, oftewel de bovennatuurlijke dwergen, leken in het bezit van magische schatten te zijn. De *abacc* lijkt de grootste van de dwergen te zijn, gevolgd door de *abcán* en daarna door de *luchorp*. Hoe groot de overige gewone dwergen precies zijn, zal per persoon verschillen. Ze zullen echter kleiner zijn dan een normale volwassen man en groter dan de *abacc*. De bovennatuurlijke dwergen zijn in sommige gevallen, bijvoorbeeld Cnú Deróil en Abcán, lid van de Tuatha dé Danann.

Er zijn een aantal specifieke dwerg karakters aan bod gekomen: Cnú Deróil, Áeda, Iubdán, Abcán, Senbecc en Fer Fí. Het is opvallend dat al deze karakters mannen zijn. Hoewel dwergenvrouwen nauwelijks aan bod zijn gekomen omdat ze bijna niet voorkomen, zijn ze er wel. Zo zijn er de vrouwen aan het hof van Iubdán en Bláthnait, de vrouw van Cnú Deróil, hoewel deze niet met een term voor 'dwerg' wordt aangeduid. Daarnaast bezitten Cnú Deróil, Iubdán, Abcán en Senbecc allemaal magische schatten, sommige met een connectie met water, zoals de bronzen boot en de magische mantel. Zowel Cnú Deróil als Senbecc en Fer Fí spelen harp en kunnen prachtige muziek maken, waaronder slaapmuziek. Cnú Deróil en Senbecc lijken ook over bovennatuurlijk/goddelijke wijsheid te beschikken, en Áeda is een dichter. Bij Fer Fí is wijsheid niet duidelijk aanwezig, maar hij wordt wel als een druïde beschreven en deze worden vaak om advies gevraagd vanwege hun wijsheid. Zowel Cnú Deróil als Iubdán worden als prachtige mannen beschreven, terwijl Senbecc een oude man is. De overige dwergen worden niet specifiek beschreven, maar de *abacc* en de *luchorp* worden minstens één keer, in *Betha Brenainn*, beschreven als wezens met een zwart gezicht, duidelijk kwaadaardig en waarschijnlijk ook lelijk van uiterlijk.[190] Hoewel uit deze karige informatie geen stellige conclusies kunnen worden getrokken, lijkt het erop dat de goedaardige dwergen mooi van gestalte zijn, terwijl de kwaadaardige dwergen lelijk zijn.
De schatten en bezittingen van de dwergen zijn ook besproken. In de meeste gevallen gebruiken de dwergen de schatten zelf niet, maar bieden ze deze als losprijs aan of bewaren deze. Enkele van deze schatten hebben een duidelijke connectie met water, zoals de *abacc*, *luchorp* en *abcán* dwergen ook hebben.

De hoofdvraag bij dit onderzoek was: Kunnen de vroege Ierse termen die typisch vertaald worden met 'dwerg' nader gedefinieerd worden, en is er sprake van een betekenisverandering van deze termen door de tijd heen? Voor een antwoord op het eerste deel van de vraag, zal hieronder een overzicht worden gegeven van de definities van de termen.

<u>Primaire termen</u>
abacc: een bovennatuurlijk wezen van kleine gestalte, dat beschikt over een magische connectie met water, soms in combinatie met magische voorwerpen. Kan zowel goedaardig als kwaadaardig zijn en kan zowel een mooi als een lelijk uiterlijk hebben.
arcachán: een kleine persoon die veel eet, een kleine veelvraat.

[190] Stokes 1890: 112, 258.

luchorp: een zeer klein bovennatuurlijk wezen. De *luchorp* is kleiner dan de *abacc*, maar hier wel duidelijk verwant aan. Hij heeft een secundaire connectie met water (meren) en is vaak in het bezit van magische schatten. Zowel een prachtig als een afgrijselijk uiterlijk.
ricle(a)n: waarschijnlijk corrupt. Geen goede vertaling op handen.
tamasc: ?(1): een kleine (oude) man, een dwerg (verbonden met *abacc*).
?(2): een opvallende gelegenheid.

Secundaire termen
abcán: zeer klein bovennatuurlijk wezen (kleiner dan de *abacc*, maar groter dan de *luchorp*), soms met een connectie met water. Beschikt over magische voorwerpen die hij slechts onder dwang afstaat.
gerr: kort. In combinatie met personennamen gaat het om een korte persoon, ook wel een 'dwerg' genoemd. Het gaat hierbij om een persoon die korter is dan een gewoon mens, maar groter dan een *abacc*. De term komt niet in de bovennatuurlijke context voor.
leinbín: klein kind.
nán: klein. In combinatie met personen gaat het om een kleine persoon, soms ook wel een 'dwerg' genoemd. In combinatie met *abacc* en/of *luchorp* gaat het om een klein bovennatuurlijk wezen, ook wel een 'dwerg' genoemd.

Overige termen
corr: meerdere betekenissen (zie DIL). De term kan in enkele gevallen met 'dwerg' worden vertaalt en is waarschijnlijk verwant aan andere Keltische dwergen (W. *corr*, Br. *korrigans*).
eistrechta: speelgoed. De term kan soms verwijzen naar mensen die aan het hof worden gehouden als bezienswaardigheid, zoals een dwerg.

Uit bovenstaand overzicht kan worden opgemaakt dat de indeling van primaire en secundaire termen niet correct is. Enkele termen in de primaire categorie horen eigenlijk in de secundaire categorie thuis, en andersom. Er is wel een duidelijk onderscheid tussen termen:
1: woorden die direct iets met 'dwerg' te maken hebben: *abacc, luchorp*, *abcán* en (wellicht) *tamasc*.
2: woorden die indirect iets met 'dwerg' te maken hebben: *gerr* en *nán*
3: woorden die niets met 'dwerg' te maken hebben: *arcachán, ricle(a)n* en *leinbín*.

Met behulp van bovenstaande definities is de hoofdvraag beantwoord. Er zit onderling verschil tussen de verschillende vroege Ierse termen voor 'dwerg' en deze termen zijn nader gedefineerd.

Het tweede gedeelte van de hoofdvraag, 'is er sprake van een betekenisverandering van deze termen door de tijd heen?', werd besproken in het hoofdstuk 'datering'. In dit hoofdstuk werd duidelijk dat de termen tot aan de zeventiende eeuw nog naast elkaar in de manuscripten voorkwamen. Het kan zijn dat hierna betekenisverandering heeft plaatsgevonden, maar hier is meer onderzoek voor gewenst. Een andere betekenisverandering die aan bod is gekomen, heeft te maken met de termen *abacc* en *luchorp*. De term *abacc* lijkt de oudste betekenis van 'dwerg' te zijn, maar wordt al in het vroegste werk samen met *luchorp* gebruikt. Welke geschiedenis en eventuele betekenisverandering hier achter zit, is niet duidelijk.
Om te laten zien hoe een oude term kan veranderen in de moderne literatuur, is vluchtig gekeken naar de moderne *leprechaun* ten opzichte van de oude *luchorp*.

Dit onderzoek heeft zich gericht op de Ierse 'dwergen' en heeft de overige Keltische dwergen niet behandelt. Hoewel dit noodzakelijk was om de Ierse dwerg goed te bespreken, zijn er nog vele onderzoeksmogelijkheden voor een overkoepelend onderzoek naar Keltische dwergen. Zo kan de relatie tussen de Welshe *corr* en Bretonse en *korrigan* beter worden uitgewerkt en vergeleken, en kan worden gekeken naar de uiterlijke kenmerken van de overige Keltische dwergen om overeenkomsten en verschillen duidelijk te krijgen.

Er zijn ook nog andere bovennatuurlijke wezens die verwant zijn aan de Ierse dwerg, zoals goblins (*dlochtán, fíthal, grúacach* en *púca*), geesten (*airdrech, dlochtán, genit, púca*) en elven, waarnaar verder onderzoek zou kunnen worden gedaan. Het zou ook interessant zijn om reuzen, als tegenhangers van dwergen, te vergelijken, of watermonsters vanwege de waterconnectie van de *abacc* en de *luchorp*.

Het doel van dit onderzoek was om een duidelijke definitie te geven van de verschillende vroege Ierse termen voor 'dwerg'. Met behulp van de nader gedefineerde Ierse termen, is hopelijk een genuanceerder beeld ontstaan van de vroegere Ierse dwergen waardoor een beter beeld van de werkelijkheid achter deze termen is verkregen.

Bibliografie

Best, Richard Irvine en Osborn Bergin (eds.), *Lebor na hUidre: Book of the Dun Cow* (Dublin 1929).

Best, Richard Irvine, Osborn Bergin (eds.) en M. A. O'Brien, *The Book of Leinster: formerly Lebar na Núachongbála* 6 vols. (Dublin 1954-1983).

Binchy, D. A., 'The Saga of Fergus mac Léti', in *Ériu* vol. 16 (1952) 33-48.

Bisagni, Jacopo, 'Leprechaun: A New Etymology', in *Cambrian Medieval Celtic Studies* 64 (Winter 2012) 47-84.

Breatnach, Liam, 'The Caldron of Poesy', in *Ériu* vol. 32 (1981) 45-93.

Breatnach, R. A., 'Sceitimíní (Sceit, Geit); Tabhasc', in *Éigse* 6 (1948-1952) 244-247.

Cross, Tom Peete, *Motif-Index of Early Irish Literature* (Bloomington, Indiana 1952).

Dooley, Ann en Harry Roe, *Tales of the Elders of Ireland : Acallam na Senórach* (Oxford 1999).

Gwynn, Edward, *The Metrical Dindsenchas*, 5 vols. (Dublin 1903-35).

Hamp. Eric P., 'Varia', in *Études Celtiques* XXIV 1987 (1988) 185-189.

Hancock, W. Neilson, et al. (red.) *Ancient Laws of Ireland*, 6 vols. (Londen etc. 1865).

Harward, Vernon J., *The Dwarfs of Arthurian Romance and Celtic Tradition*, (Leiden 1958).

Koch, John T. (red.), *Celtic Culture. A historical encyclopedia* 5 vols. (Santa Barbara/Oxford 2006).

MacKillop, *A Dictionary of Celtic Mythology* (Oxford 2004) online versie.

Mackinnon, 'The Glemasan Manuscript (with Translation)', in *The Celtic Review* vol. 1, no. 1 (1904) 3-17.

Mackinnon, 'The Glenmasan Manuscript (with translation) (Continued)', in *Celtic Review* vol. 2, no. 5 (1905) 20-33.

Meyer, Kuno, 'Annecdota from the Stowe Ms. no 992', in *Revue Celtique* vol. 6 (1883-1885) 173-192.

Meyer, Kuno, 'The Triads of Ireland', in *Royal Irish Academy Todd Lecture Series* 13 (Dublin 1906).

Minard, Antone, 'Colorful Monsters: The *Afanc* in Medieval Welsh Narrative', in *CSANA Yearbook* 6 (2007) 120-131.

O Daly, Máirín, *Cath Maige Mucrama* (Dublin 1975).

Ó Dónaill, Niall en Tomás De Bhaldraithe, *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Baile Átha Cliath 1992).

O'Donovan, John (ed.), *Annals of Ireland: Three Fragments* (Dublin 1860).

O'Donovan, John en Withley Stokes (ed.), *Sanas Cormaic: Cormac's Glossary* (Calcutta 1868).

Ó Donnchadha, Tadhg., *Saothar filideachta an Athar Pádraigín hAicéad* (1916).

Ó Giolláin. Diarmuid, 'The Leipreachán and Fairies, Dwarfs and the Household Familiar: A Comparative Study' in *Béaloideas* 52 (1984) 75-150.

O'Grady, Standish H. (ed.), *Silva Gadelica* 2 vols. Ierse tekst (Ir.) en vertaling (Tran.) (Londen 1892).

Ó Súilleabháin, Pádriag, 'Scurry's Collection of Irish Words', in *Celtica* 6 (1963) 67-82.

Petrie, George, 'On the History and Antiquities of Tara Hill', in *The Transactions of the Royal Irish Academy* 18 (1839) 25-232.

Plummer, Charles (ed.), *Bethada Náem nÉrenn: Lives of Irish Saints* 2 vols. (Oxford 1922).

Quin, E. G. (red), *Dictionary of the Irish language: Based mainly on Old and Middle Irish materials* (Dublin 1983).

Rhys, John, *Lectures on the origin and growth of religion as illustrated by Celtic heathendom* (Londen 1888).

Rodway, Simon, 'Mermaids, Leprechauns, and Fomorians: A Middle Irish Account of the Descendants of Cain', in *Cambrian Medieval Celtic Studies* 59 (2010) 1-18.

Stokes, Withley, *Lives of Saints from the Book of Lismore* (Oxford 1890).

Stokes, Withley, 'The Prose Tales in the Rennes *Dindṡenchas*', in *Revue Celtique* vol. 16 (1895) 31-83.

Stokes, Whitley, 'The Bodleian Amra Choluimb chille', in *Revue Celtique* 20 (1899) 30-55, 132-183, 248-289, 400-444.

Stokes, Whitley en Kuno Meyer, ´O´Mulconry´s Glossary´, in *Archiv für Celtische Lexokographie* (Londen 1900) 232-324.

Stokes, Withley en E. Windisch, *Irische Texte mit Übersetzung und Wörterbuch* (Leipzig 1900).

Stokes, Withley en Kuno Meyer, 'The Glossary in Egerton 158', in *Archiv für Celtische Lexokographie* III (Londen 1906) 145-214.

Thurneysen, Rudolf, *Die irische Helden- und Königsage bis zum siebzehnten Jahrhundert* (Halle 1921).

Thurneysen, Rudolf, *A Grammar of Old Irish* (Dublin 2003).

Todd, James Henthorn (ed.), *Leabhar breathnach annso si: the Irish version of the Historia Britonum of Nennius* (Dublin 1848).

Vendryes, J., *Lexique Étymologique de l'Irlaindais Ancien* (Dublin 1959).

Wentz, W. Y. Evans, *The Fairy-Faith in Celtic Countries* (New York 1973).

William, M. en B. Mac Carthy (ed.), *Annals of Ulster* 4 vols. (Dublin 1887-1901).

Wood-Martin, W. G., *Traces of the Elder Faiths of Ireland: a folklore sketch. A handbook of Irish Pre-Christian Traditions.* 2 vol. (Londen 1902).